

СЕКЦИЯ ПО ЕТНОЛИНГВИСТИКА

**Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
Българска академия на науките**

Теодора Пламенова Кръстева

**УСТОЙЧИВИ СРАВНЕНИЯ В БЪЛГАРСКИЯ И РУСКИЯ ЕЗИК –
ЛИНГВИСТИЧНИ И ЛИНГВОКУЛТУРНИ АСПЕКТИ**

Автореферат на дисертационен труд за присъждане

на образователна и научна степен „доктор“.

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки;

Професионално направление: 2.1. Филология.

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ: доц. д-р Палмира Лезурска

СОФИЯ

2022

Съдържание на автореферата:

➤ Обект, предмет, цели, задачи, подходи, актуалност на изследването.....	4
➤ Източници на материал	5
Глава 1: Лингвокултурология	6
1. 1. Лингвокултурологията като наука	6
1.2. Основни понятия в лингвокултурологията.....	7
Глава 2. Устойчивите сравнения в езиковедската литература	9
2. 1. Устойчивите сравнения – същност на явлениято.....	10
2.2. Семантика на устойчивите сравнения	10
2.3. Фразеологизация на устойчивите сравнения	11
2.4. Мотивираност на устойчивите сравнения	12
2.5. Оценъчност на устойчивите сравнения	12
2.6. Структура на устойчивите сравнения:.....	12
2.7. Вариативност при устойчивите сравнения	14
2.8. Многозначност при устойчивите сравнения.....	14
2.9. Семантични отношения при устойчивите сравнения – синонимия и антонимия	15
2.10. Класификация на устойчивите сравнения.....	16
2.11. Съпоставителни изследвания:.....	17
2.12. Отразяване на устойчивите сравнения в речниците	21
ГЛАВА 3: Изследване на устойчивите сравнения според модула на сравнение	21
3.1. Подбор на езиковия материал в изследването:.....	22
➤ Адективни устойчиви сравнения	24
➤ Глаголни УС:	30
Глава 4. Изследване на устойчивите сравнения според сравнителната дума.....	36
➤ Изводи:	38

➤ Научни приноси да настоящата дисертация.	41
➤ Публикации по темата на дисертацията.....	42
➤ Библиография на заглавията, използвани в автореферата.....	44

Увод

За съвременната лингвистична наука е характерен антропоцентризмът. Вниманието на изследователите е насочено не толкова към конкретния обект на изследване с неговите структурни особености и граници, колкото към това, как той бива възприеман от човека като носител на определен език, култура и ценности. Интересът към културата и светоусещането на другите става все по-актуален в непрекъснато променящия се свят на постоянно движение и глобализация, когато все по-остро стои въпросът за националната идентичност – това, което ни обединява и различава от другите.

Този въпрос би могъл да бъде разглеждан през призмата на езика и културата. Различните тънкости и нюанси на културата на даден народ намират отражение в неговия език. Науката, която изучава взаимодействието между културата и езика в синхрония, проявите на културата, отразени и закрепени в езика, се нарича лингвокултурология.

Устойчивите сравнения представляват интересен обект за разкриване на светоусещането и езиковата картина на света на различните народи. Човек опознава себе си, света и другите в него, изгражда си представи за заобикалящата го действителност, сравнявайки непознатото с познатите му предмети и категории. По този начин той формира ценностните си ориентири, представите си за добро и зло, красиво и грозно, правилно и грешно. Съпоставката на сравнения в два и повече езика е перспективно направление, тъй като по този начин биха могли по-ясно да се очертаят не само семантичните доминанти на една култура, но и приликите и разликите между различните езици и култури.

➤ **Обект, предмет, цели, задачи, подходи, актуалност на изследването**

Обект на разработвания дисертационен труд са устойчивите сравнения като средство за изразяване на духовната култура на съответните етноси в два родствени езика – българския и руския. За устойчиви сравнения (по-нататък в текста УС) се приемат сравнения, съхранени в съзнанието на двата народа, възпроизводими като езикови единици в готов вид, обикновено регистрирани в писмени източници, със следната структура: **модул на сравнението (признак) + сравнителен предлог (в българския език като, в руския – как) + сравнителна дума (образ).**

Предмет на изследването е съпоставката на УС в лингвистичен и лингвокултурологичен аспект в два родствени езика като българския и руския, извеждане на специфични характеристики в значението и функционирането им.

Цел на изследването е да се изведат семантичните доминанти върху езиков материал от УС като илюстрация на възможността за изучаване на културата (в случая етническите стереотипи) върху материал от българския и руския език.

Задачи:

1. Преглед и анализ на изследванията върху УС в българския и руския език – исторически и лингвистичен анализ;

2. Екскерпиране на УС на базата на изследователски корпус. Съставяне на еквиваленти двойки и отбелязване на случаи на безеквивалентност – липса на съответствия;

3. Извеждане на семантични доминанти в УС въз основа на направения анализ;

4. Илюстрация на съвременното състояние и функционирането на категорията на УС в двата езика чрез включване на единици, които отсъстват в речниците, но очертават тенденции и потенциални възможности за развитието на тематични групи с УС.

5. Прилагане на различни типове перспективни съпоставителни изследвания, базирани върху материал от УС: 5.1. Извеждане на еталони за различни признаци на базата на УС. 5.2 Разглеждане на характеристиките на културно значими образи като пример на възможностите за изследването им върху материал от УС.

6. Съпоставка на фрагменти от езиковата картина върху материал от УС.

7. Извеждане на общи закономерности във функционирането на категорията.

8. Отбелязване на трудности, възникнали в хода на изследването. Предлагане на решения.

Подходи: Дисертационният труд представлява двуезично съпоставително изследване на устойчивите сравнения в синхронен план. То е построено на базата на смесване на различни езикови подходи, като например, семасиологичния и ономасиологичния като опит за демонстрация на възможностите, които предлага дадената единица за изследване на езиковата картина на света. Широко застъпен е и описателният подход с елементи на анализ. Извършва се компонентен анализ по отношение на семантиката както на модула, така и на сравнителната дума. Използва се терминологичният апарат на лингвистиката. Данните се подлагат на лингвокуртурологичен анализ. Осъществява се концептуално-идеографски анализ на тематични полета и опит за концептуален анализ на определени образи.

Актуалност на проблематиката: Устойчивите сравнения са перспективно поле за разработка в духа на антропоцентричната насоченост в науката през последните десетилетия, което се потвърждава и от засиления интерес към тях през последните десетилетия. Въз основа на разгледания материал могат да бъдат изведени и съпоставени различни доминантни културни аспекти в българския и руския език. Изучаването на УС в съпоставителен аспект е полезно не само в практически план – за целите на превода, специализираната и двуезичната лексикография и чуждоезиковото обучение, но и е своеобразен ключ към българската и руската езикова картина на света, техните доминанти, прилики и разлики. Разкриването на езиковата картина на света на различните народи, техните същностни и културни характеристики, регистрирани в езика, става все по-актуален проблем в светлината на глобализацията и активните миграционни процеси през ХХІ век. Подобен тип изследвания са особено полезни от аксиологична гледна точка.

➤ **Източници на материал**

Изследването е построено върху материал, екскерпиран от два различни по характер типа източници:

– Традиционни източници – лексикографски трудове (речници) в двата езика, които представят възможно най-пълно дадената категория:

За българския език това са: **Анкова-Ничева 1993:** Анкова-Ничева, К. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993; **Кювлиева-Мишайкова 1986:** Кювлиева-Мишайкова, В. *Устойчивите сравнения в българския език*. София, Изд. на БАН; **Ничева и др. 1974-1975:** *Фразеологичен речник на българския език*. Том 1-2 К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. София: Издателство на Българската академия на науките, 1974-1975; **Речник на българския език**. <<http://ibl.bas.bg/rbe/>>; **Холанди 2008:** Холанди, Р. *Устойчиви сравнения. Български, руски, английски, немски, френски*. Благоевград, Университетско изд. „Неофит Рилски“, 472 с.

За руския език: **Белянин 1994:** Белянин, В. П., Бутенко. И. А. *Живая речь. Словарь разговорных выражений*. – М.: ПАИМС. 1994. <<https://ruslivespeak.slovaronline.com/>>; **Лебедева 2015:** Лебедева, Л. А. *Устойчивые сравнения русского языка. Тематический словарь*. Москва, Изд. „Флинта“, „Наука“; **Мокиенко, Никитина 2008:** Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. *Большой словарь русских народных сравнений*, М.: ОЛМА Медиа Групп; **Огольцев 2001:** Огольцев, В. М. *Словарь устойчивых сравнений русского языка (синонимо-антонимический)*. Москва.

– Електронни източници – корпуси на двата езика, в които може да бъде проследена конкретната реализация на УС в текстове: **Български национален корпус**. <<http://search.dcl.bas.bg/>>; **Руски национален корпус**. <<http://www.ruscorpora.ru/>>

Електронни сайтове, където могат да бъдат открити някои жаргонни сравнения с различна степен на устойчивост / occasioniалност. **Фразите** <<https://frazite.com/>> , **БГ Жаргон** <<https://www.bgjargon.com/>>.

Използването на електронни източници позволява наблюдението на единици, смятани по-скоро за речеви, плод на индивидуални творчески актове, част от които впоследствие биха могли да преминават в езикови и да бъдат регистрирани в речниците. Включването на езиков материал от езиковите корпуси показва и една ясна тенденция към разколебаване на клишето.

Във всеки един от езиците са разгледани над 500 УС, екцерпирани от лексикографски източници (579 – в българския език и 544 – в руския език), и над 300 сравнения от корпусите (556 от БНК и 332 от РНК). Установено е наличието на 309 еквивалентни двойки.

Глава 1: Лингвокултурология

1. 1. Лингвокултурологията като наука

През последните десетилетия на ХХ век на смяна на системно-структурната научна парадигма, идва антропологичната. Тя извежда на първо място човека, а езикът се смята за главна негова конструираща характеристика (Маслова 2001: 8).

Плод на развитието на тази парадигма в езика е развитието на някои нови науки, сред които и лингвокултурологията. Мнозина учени се опитват да дефинират новата наука. Според В. А. Маслова лингвокултурологията е наука, която изучава езика като феномен на културата, а светогледът намира своето отражение в националните езици, при което езикът изразява националния менталитет (Маслова 2001: 8). В. Н. Телия разглежда лингвокултурологията като дял от етнолингвистиката, посветен на изучаването и описанието на връзката между езика и културата в синхронното им взаимодействие (Телия 1996: 217). Тя отбелязва и някои разлики, като например това, че етнолингвистиката изучава тази връзка предимно въз основа на етнически материал от славянски езици, в ретроспективен план, докато лингвокултурологията изучава живите комуникационни процеси и връзката на използваните езикови изрази с менталитета на народа в синхронен план (Телия 1996: 218).

Според С. Г. Воркачов лингвокултурологията е най-младото разклонение на етнолингвистиката, „най-новото молекулярно съединение в нейните граници, което се отличава от всички със своя атомен състав и валентностни връзки: съотношението между дяловете на лингвистиката и културологията и тяхната йерархия“ (Воркачов 2001: 64).

П. Филкова се опитва да формулира разликата между различните науки, които разглеждат взаимоотношението между език и култура. За разлика от етнолингвистиката, която е насочена към диахронния план и чийто материал се разглежда в историческа ретропектива, при лингвокултурологията взаимодействието между езика и културата се разглежда в синхронен план. Различен е и обектът на изследване. Вниманието на етнолингвистиката се насочва предимно към материалната култура, бит, нрави и обичаи на етноса като носител на езика и културата, докато обект на лингвокултурологията е духовната култура на народа, неговата литература, изкуство, образование, наука, религия (Филкова 2004).

1.2. Основни понятия в лингвокултурологията

Картина на света. Според Ю. Д. Апресян картината на света това е особен вид виждане на света, присъщо на даден език, който е културно значим и го отличава от другите езици. То се отличава от научната картина на света. Картината на света е лингво- и етноспецифична и се проявява в специфичен набор от ключови идеи, своеобразни лайтмотиви, всеки от който се изразява с най-разнообразни езикови средства (Апресян 2006: 35-36). А. Т. Хроноленко подчертава национално специфичния характер на картината на света. Съвкупността от концепти в колективното съзнание на етноса се нарича концептосфера. Националната концептосфера съответно представлява съвкупност от категоризирани, обработени, стандартизирани концепции в съзнанието на народа. (Хроноленко 2009: 57). Картината на света е съставена от концепти.

Концепт. Учените дават различни дефиниции за концепта. С. Г. Воркачов определя културните концепти като ментални същности, в които се отразява „духът на народа“, което и определя тяхната антропоцентричност – насочеността им към духовността, субективността, социалното и „личната сфера“ на носителя на етническото съзнание (Воркачов 2003). Лингвокултурният концепт е семантично образувание с висока степен на абстрактност (Воркачов 2001: 68).

Езиковата личност. За С. Г. Воркачов езиковата личност е човекът като носител на езика, който се разглежда от гледна точка способността му за речева дейност, т.е. комплекс от психофизически свойства на индивида, които му позволяват да произвежда и възприема речевите произведения. Езиковата личност представлява закрепен в лексикалната система базов националнокултурен прототип на носителя на езика, съставен на базата на разбирането му на света, ценности му приоритети и поведенчески реакции, отразени в речника (Воркачов 2001: 65-66).

Менталност. В. В. Колесов определя менталността като световъзприятие според категориите и формите на родния език, в които се обединяват интелектуални, духовни и волеви качества на националния характер в неговите типични свойства и прояви (Колесов 2006: 11). За В. А. Маслова менталността е невидим минимум на духовното обединение на хората, без който организацията на обществото става невъзможно ниво на общественото съзнание, на което мисълта е неотделима от емоцията, от латентните навици и методи на съзнанието. Тя се актуализира в най-важните културни концепти на езика. (Маслова 2001: 49).

Манталитет. Според В. А. Маслова манталитетът е категория, която отразява вътрешната организация и диференциация на менталностите, особеностите на мисленето и душата на народа, а манталитетите представляват психо-лингво-интелекти на различни по мащаб лингвокултурни общности. В научната литература манталитетът се разбира като дълбочинна структура на съзнанието, която зависи от социокултурните, езикови, географски и други фактори. (Маслова 2001: 49).

Еталон. В. А. Маслова дефинира еталона като „същност, която измерва свойствата и качествата на предметите явленията и обектите“. В скрит вид в еталона се съдържат предписания, които влияят върху оценката и избирателността. (Маслова 2001: 44). Еталонът е „характериологически образна подмяна на свойствата на човек или предмет с дадена реалия – персона, естествен обект, вещ, които стават знак за доминиращото в тях свойство от гледна точка на културния и битов опит“ (Телия 1996: 242).

Стереотип. За разлика от еталона, стереотипът е реално съществуващ в света тип, който измерва поведението, дейността и др. (Маслова 2001: 44). Етнокултурологичните стереотипи представляват обобщена представа за типичните черти, които характеризират даден народ. Стереотипите са част от съдържателната страна на езика и културата и се съотнасят с наивната езикова картина на света. Те винаги са национални, а ако имат аналог в друга култура, то „става дума за квазистереотипи, които винаги имат различни нюанси (Маслова 2001: 108 -110).

Конотация. Според В. Н. Телия културната конотация е „интерпретация на денотативния или образно мотивирания аспект на значението в категориите на културата“ (Телия 1996: 214). За Ю. Д. Апресян "конотацията е "узаконена в дадения език оценка за обект от действителността, назован с дадената дума“. Това са несъществени признаци, които не влизат в лексикалното значение и не произлизат от него, но са устойчиви за изразяването от думата понятие. Те изразяват определена оценка на предмета или явлениято от действителността, приета в дадения езиков колектив (Апресян 1992: 47).

Конотацията възниква поради засилването на отделни аспекти от значението, като често във основа на вътрешната форма на думата се формират стабилни асоциации. Тези

асоциации стават мотивират възникването на конотации, при което прякото значение се възприема в ролята на вътрешна форма по отношение към преносното (Маслова 2001: 56).

Прецедентни феномени. В. В. Красних определя прецедентните феномени като „добре известни на всички представители на национално-лингвокултурната общност, всички членове на общността знаят за тяхното съществуване и имат общ за всички носители на езика, национално детерминиран, минимализиран вариант за възприятието им“ (Красних 2002: 48). Тяхна характерна особеност е актуалността в когнитивен (познавателен и емоционален) план. Авторът говори за вербални и невербални прецедентни феномени, като отделя прецедентни имена, прецедентни изказвания, прецедентни ситуации, прецедентни текстове.

Прецедентното име е индивидуално име, което е свързано с широко известен текст обикновено прецедентен или прецедентна ситуация, сложен знак, чиято употреба насочва не към самия денотат, а към набор от диференциални признаци на прецедентното име. То може да се състои от един или повече елементи, които обозначават едно понятие (Красних 2002: 48).

Глава 2. Устойчивите сравнения в езиковедската литература

Устойчивите сравнения представляват интерес за широк кръг изследователи. Темата е представена в трудовете на редица учени в различни езици. В българския език явлението е подробно разгледано в монографията на В. Кювлиева-Мишайкова *Устойчивите сравнения в българския език* (Кювлиева 1986), а в руския – от В. М. Оголцев в *Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии* (Оголцев 1978). С оглед на изследването на УС в съпоставка интерес представляват и работите на П. Легурска, която разглежда устойчивите сравнения в българския и руския език като източник на образни метафори, и на Р. Холанди, ориентирани към зооморфизмите във фразеологичните единици. Особено внимание заслужава и съпоставителното изследване на Б. Янев *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език* (2013), в което авторът говори за „образни сравнения“, като избягва определението устойчиви, което смята за твърде спорно. През последните години се появяват и редица съпоставителни трудове в различни двойки езици: Ж. Кръстева – за български и френски, П. Легурска, Р. Стоянова – за български и руски, М. Карталова – за български и новогръцки, А. Кочева – за български и словенски, Н. Бояджиева – италиански език и др. Появяват се и съпоставителни речници: *Устойчиви сравнения. Български, руски, английски, немски, френски* на Р. Холанди (2008), *Русско-беларусский словарь сравнений* на В. М. Мокиенко и Т. В. Володина (2018). Устойчивите сравнения намират приложение и в лингвокултурологични трудове, посветени на изучаването на различни концепти. Настоящото изследване ще допълни изследванията на устойчивите сравнения в различни двойки езици – в нашия случай български и руски, на базата на по-обширен пласт езиков материал от съществуващите вече изследвания.

2. 1. Устойчивите сравнения – същност на явлението

Съществуват различни схващания за това какво представляват устойчивите сравнения, какви са техният статут и структура. В българската наука ясно се открояват два различни подхода в разглеждането им, които са свързани с тясното и широкото разбиране на фразеологията. При тесния подход водещ е семантичният критерий, докато широкият отчита не само семантиката, но и формата и функционирането на УС.

Според В. Кювлиева-Мишайкова УС представляват „единно цяло във формално, семантично и функционално отношение“ (Кювлиева-Мишайкова 1986: 8), част от фразеологичната периферия. В този смисъл за фразеологична единица (ФЕ) тя приема „устойчиво и възпроизводимо словосъчетание с цялостно или частично преосмислено значение и с образно-експресивен характер“ (Кювлиева-Мишайкова 1986: 8) и отхвърля разбирането на фразеологията в тесен смисъл, според което всички елементи трябва да участват в семантичното преосмисляне.

Според В. Кювлиева-Мишайкова фразеологичният характер на УС „се потвърждава от следните характеристики: „разделнооформеност, устойчивост (понякога относителна) на лексикалния състав, възпроизводимост в речевата комуникация като готови, цялостни единици и образност, свързана с частично преосмисляне на компонентите и с общоприетата в народното съзнание символика независимо дали мотивацията е ясна, прозрачна или изградена върху парадокс“ (Кювлиева-Мишайкова 1986: 16). Тя разграничава УС от същинските фразеологични единици, които се характеризират с монолитност и цялостно преосмисляне. Към тази гледна точка се придържахме в настоящето изследване.

С. Калдиева-Захариева отбелязва, че при разглеждането на фразеологията в тесен смисъл (К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, К. Чолакова и др.) УС често остават извън обсега на фразеологията или биват включвани в други типове фразеологизми. Различията в схващанията за УС са свързани с това, кои елементи изследователите включват в изграждането на образността, и преосмислянето на значението. Тясното разбиране не позволява включване на компоненти с конкретно значение, които не участват пряко в преосмислянето на значението. По този начин лявата част (признакът на сравнението), която най-често остава в своето конкретно значение, се изключва от състава на УС и се разглежда като „задължително съпровождащ елемент“, семантичен проявител на фразеологизираната (дясната) част (Калдиева-Захариева 2013: 41). Така например, значението ‘много гладен’ се реализира с УС *като вълк*, което има задължителен съпровождащ елемент *гладен*. Авторката отчита важността на използвания образ като център на сравнението, който може да се свързва с различни признаци. Тя приема семата ‘много’ в значението на УС за степен на фразеологизация, макар и по-слабо забележима, и намира за задължително разглеждането им в рамките на структурно-семантичната категория на УС, но не приема, че всички УС са част от фразеологичната периферия (Калдиева-Захариева 2013: 43).

2.2. Семантика на устойчивите сравнения

Въпросът за устойчивостта на УС се обвързва с проблема за идиоматичността – цялостното преосмисляне на значението и невъзможността за извеждането му от

значението на компонентите, а също така и актуалността им днес – познаването от носителите на езика и възпроизводимостта им в готов вид. Последното и пълната идиоматичност Б. Янев поставя под съмнение, като в трудовете си говори не за устойчиви, а за образни сравнения (Янев 2013:17).

В. Кювлиева-Мишайкова разглежда въпроса за семантиката на УС, като подчертава, че значението на ФЕ не е сума от значенията на всички елементи, а своеобразно ново, суперсегментно значение. При голяма част от УС под влияние на модула на сравнението сравняващата част играе ролята на фразеологичен интензификатор, който показва по-висока степен на проява на съответния признак, който лексикално би могъл да бъде представен в дефиницията като ‘много, изключително, съвсем, извънредно’, а самият признак придобива нови оттенъци и емоционално-експресивна оценка (конотация), породена от допълнителните асоциации, характерни за използваната сравнителна дума. А. Кочева нарича подобни сравнения „градуалносемантични устойчиви сравнения“ (Кочева 2017: 415).

При други УС преосмислянето има уточняващ характер по отношение на първата част. При УС, изградени върху ирония или абсурд, обикновено това семантично преосмисляне се състои в отрицание на съответния признак или действие, а лявата част има значението на своя антоним (Кювлиева-Мишайкова 1986: 42). Семантичната трансформация води до избледняване на семантиката на УС. Този вид УС С. Калдиева-Захаријева приема за типични фразеологични единици, Б. Янев нарича алогични, а А. Кочева – контрастносемантични (Кочева 2015).

Поради това, че предметът, с който се сравнява, притежава различни характеристики, той може да участва като елемент в повече от едно сравнение. В. Кювлиева-Мишайкова определя сравненията с еднаква сравнителна дума като отделни, самостоятелни единици, а не като проява на многозначността при УС, поради възникването на различни асоциации с първия елемент (Кювлиева-Мишайкова 1986: 41).

В. Кювлиева-Мишайкова разграничава УС от подобни по структура устойчиви образования като сравненията клишета, които възникват като индивидуален творчески акт в процеса на речта, запазват предметната си основа и се характеризират с повторемост предимно в книжовната реч. Тази повторемост ги поставя в междинно положение между езика и речта, като е възможно преминаването на някои сравнения клишета в езикови единици. За целта те трябва да преминат през "функционално-стилистична универсализация" (Оголцев 1978: 70).

2.3. Фразеологизация на устойчивите сравнения

Според степента на фразеологизация се разграничават следните 3 групи УС: 1.) УС, които относително рядко се срещат във фразеологичен вариант; 2.) Такива, при които двата варианта се срещат с приблизително еднаква честота; 3.) УС, при които преобладава фразеологичният вариант. Съществуват и УС, които окончателно преминават във фразеологизми, а УС става невъзможно.

В. М. Оголцев отбелязва, че идиоматичността често се смесва с понятия като фразеологичност и терминологичност. За него идиоматичността представлява невъзможност за извеждане на общото значение на ФЕ от сумата на значенията на

компонентите, а невъзможността за извеждане разбира като „немотивираност на словосъчетанието“, процес на загуба на връзката между значенията на отделните думи и в резултат на това неразложимост на цялостното значение (Оголцев 1978: 65).

Процесът на фразеологизация на УС е свързан със загуба на специфичните черти на сравнението и появата на черти, типични за метафората. Всяко сравнение би могло да бъде преобразувано в индивидуалнотворческа метафора и обратното. Формално преобразуването в метафора се извършва чрез изпускане на елемента, показател на сравнението – процес, който се наблюдава при широк кръг сравнения, свидетелства за връзката между двете явления и е обратим.

2.4. Мотивираност на устойчивите сравнения

Степента на фразеологизация е свързана с компаративната мотивираност. По-голямата част от УС имат пределно ясна мотивираност (*бял като сняг*), което води до съвпадането им в различни езици. Поради твърде ясната им мотивираност и липсата на семантично преосмисляне някои учени ги оставят извън рамките на фразеологията. В. Кювлиева-Мишайкова възразява срещу това, като акцентира върху избора на обект за сравнението. От всички обекти, които притежават във висока степен определен признак, народът избира точно определени, познати и близки до неговите среда и бит, а останалите имат казионен характер. Съществуват УС с частична мотивираност, където признакът е присъщ и логично се свързва с избрания обект на сравнението (*хубав като картина*), но не е органично даден. А трети са напълно компаративно немотивирани и имат условен характер (*пиян като свиня, мотика* и др.) (Кювлиева-Мишайкова 1986: 48). Те се отличават с по-висока степен на експресивност. Подобно разделение има относителен характер. Л. А. Лебедева отбелязва, че както мотивираността, така и образността на УС с времето може да отслабва, когато сравнението изпълнява функцията на усиление на признака или действието – в значение ‘много’, във висока степен (Лебедева 2015: 8).

2.5. Оценъчност на устойчивите сравнения

За УС е характерна висока степен на оценъчност и експресивност. Те се делят на сравнения с положителна, с отрицателна и с неутрална/контекстова конотация (Янев 2013: 88). Повечето изследователи на УС отбелязват, че в езика преобладават УС с негативна конотация. Именно на негативното, отклонението от нормата народите обръщат особено внимание. В сравненията е отразено мисленето, поведението, историята, ценностната система, узуса и дори хумора на народа. (Янев 2013: 88).

2.6. Структура на устойчивите сравнения:

Съществуват определени езикови модели за изразяването на УС. В. Кювлиева-Мишайкова разглежда структурните характеристики на УС, като сравнява структурата му с тази на свободното сравнение. В състава на УС влизат само постоянните непроменливи елементи: *модулът на сравнението, показателят на сравнението – сравнителният предлог като и сравнителната дума, обозначаваща образ*. В състава на свободното сравнение присъстват два допълнителни структурни елемента – *субект на сравнението*, който е необходимото условие за възникване му, но и променлива величина и затова остава извън рамките на УС, и *свързващ елемент*, най-често глагол, придаващ на

конструкцията предикативен характер. УС условно би могло да бъде разделено на *лява част (модул на сравнението)* и *дясна (сравнителна дума)*, свързани със сравнителния предлог *като*, който е формален показател на семантичния признак компаративност.

За В. Кювлиева-Мишайкова УС е двучленна бинарна структура, често асиметрична, където обикновено лявата част е пестеливо изразена и се състои от един компонент, докато дясната може да се състои от един, два или повече (Кювлиева-Мишайкова 1986: 20). Преобладаващата част УС има „кратка и пестеливо изградена дясна или сравняваща част“ (Кювлиева-Мишайкова 1986: 29), състояща се от сравнителния предлог *като* и най-често съществително име в неговото конкретно значение. В сравняващата част рядко се срещат глаголи, наречия и числителни местоимения. Образността се изгражда върху съществителното име. Най-продуктивни и разнообразни в езика са глаголните УС. УС използват структурните модели на словосъчетанията и изреченията.

Б. Янев също подчертава двукомпонентността на структурата им, като говори за лява (тематична) и дясна (рематична) част. Лявата страна на сравнението съдържа семантични универсалии – признаци и действия, които са характерни и се проявяват в сравненията във всички езици, докато дясната част често е носител на етнокултурната специфика. Именно там си проличават както приликите, така и разликите във възприятието и миогледа на различните народи, закодирани в образите.

Някои изследователи причисляват към УС и едночленни сравнения от типа: *като луд*, при които липсва модулът. Според В. Кювлиева-Мишайкова те само условно могат да бъдат наричани устойчиви, поради прекалено широката им и разнообразна съчетаемост.

Според В. М. Оголцев в компонентния състав на УС влизат средства, които изразяват елементния състав (В, АВ или СВ), компаративните отношения между елементите – *m* и думи, които синтактично ги разпространяват и по този начин ги ограничават (Оголцев 1978: 94). За компонент от структурата В. М. Оголцев приема всеки елемент, който изпълнява своята функция в сравнението. Авторът дели компонентите на структурно организиращи, вариативни и факултативни. Структурно организиращ компонент в УС е неограниченият *B*, който най-често е изразен чрез съществително в именителен падеж (с една дума или две думи със съчинителен съюз) или косвените падежи с или без предлог, но би могъл да бъде изразен и чрез субстантивирана част на речта, глагол и дори наречие. Факултативен компонент е този, който ограничава *B*, ако при изпускането не настъпва промяна в компаративните отношения. В противен случай той не е факултативен. За вариативни компоненти В. М. Оголцев приема съюзите, чието вариране не води до промяна на отношенията в структурата. Отбелязва, че подобни компоненти се срещат предимно при едноелементните структури. Срещат се и УС с граматични елементи на предлога, както и замяна на *B* със синоним, при ограничен *B*. Сред двуелементните структури синонимични могат да бъдат глаголните компоненти *C* и значително по-рядко сравнителната дума *B*. Задължително словесно обкръжение за В. М. Оголцев са логическите елементи, които не влизат в състава на УС, когато те са променлива величина, а не единствено възможни.

2.7. Вариативност при устойчивите сравнения

Изследването на ФЕ показва, че устойчивост на структурата и постоянството на елементите и формата при ФЕ се наблюдават само в отделни случаи. Разделнооформеният характер на УС прави възможно варирането на елементи от тяхната структура, а това налага разграничаването на вариативността от синонимията. В. Кювлиева-Мишайкова определя вариативността на УС като промяна на формата без съществена промяна на значението и подчертава, че вариантите изменения се отличават от парадигматичните изменения, при които се наблюдават промени в граматичните характеристики на някои компоненти – промени по род, число, категория определеност и т.н. Освен тази формална вариативност, съществува лексикално-структурна вариативност, при която промените в състава на УС не водят до значими семантични промени. Примери за това са словообразователните модификации на някои от компонентите – като например, замяната на едно съществително с неговото умалително (*хубав като ангел – хубав като ангелче*), префиксални и суфиксални модификации (*катеря се като коза, покатеря се/покатервам се като коза*), замяна на компонент със синонимна дума (*твърд като камък – корав като камък*), особено продуктивна при глаголните УС, или замяна на сравнителния предлог *като, като че ли* и др, и изпускане на компонент от състава на УС (*равен като тепсия – като тепсия*), при което фразеологизацията се засилва. Тенденцията към имплицитност води до възникването на нови УС. Вариативност се наблюдава и при словоредата на елементите (*като лимон жълт*). Въпреки формалните промени, вариантите на УС “остават семантично и функционално тъждествени“. (Кювлиева-Мишайкова 1986: 36). Вариантите се отличават и от УС, резултат на т.нар. трансформации, при които на базата на едно УС възниква ново, чрез различни деривационни изменения (вербализация, адекватация, адвербализация и номинализация).

За варианти на УС В. М. Оголцев приема такива разновидности и видоизменения, при които то остава тъждествено. Той различава няколко вида варианти – лексикални синоними на елемента С (*как камень – твердый, жесткий*), несинонимични лексикални варианти (*как камень – твердый, тяжелый*), еднокоренни думи, които принадлежат към различни части на речта (*как камень – твердый, затвердеть*), семантични варианти, при които се противопоставят прякото и преносното значение, и формално-граматични варианти на думата (Оголцев 1978: 96-98).

2.8. Многозначност при устойчивите сравнения

Полисемията е рядко срещано явление при фразеологичните единици. В. Кювлиева-Мишайкова свързва полисемията при УС с валентността, обусловена от категорията одушевеност-неодушевеност на субекта на действието (Кювлиева-Мишайкова 1986: 53-54). Когато обектът е одушевен, в сравняващата част се наблюдава преносно лексикализирано значение. Полисемантичните УС се отличават и по своето конкретно или абстрактно значение. Авторите, според които в състава на УС влиза само дясната част, определят редица УС като многозначни. Според В. Кювлиева-Мишайкова те представляват самостоятелни УС, а не различни значения към определен лексикален компонент, и встъпват в синонимични и антонимични отношения помежду си.

Едно и също устойчиво сравнение може да има полисемантичен характер и в отделните си значения да се свързва с различни тематични групи. Причина за това е валентността на УС, която се проявява в рематичната част. Б. Янев определя валентността като „съчетаемост на опорния елемент, служещ за сравнение, с другите лексически елементи от полето на сравняемото и с признака на сравнението (лявата част на сравнението)“ (Янев 2013: 56). Според него резултат от различните валентности е различната образност към един и същ признак.

В. М. Оголцев определя компаративна валентност като съчетаемост на сравнителната дума с останалите елементи от пълната логическа формула на сравнението (Оголцев 1978: 122) Вътрешната валентност зависи от лексикалното значение на компонента В и от способността за поддържане на компаративни отношения с модула на сравнение С. Важни фактори са и съхранението в съзнанието на езиковия колектив и възпроизводимостта. Вътрешната компаративна валентност представлява съчетаемостта на дясната част (показател за сравнението и сравнителна дума) с различните модули на сравнението, които могат да бъдат изразени чрез синоними. Съществува и обратна вариантност, при която инвариант е признакът С с възможни варианти – различни сравнителни думи. При външната логико-компаративна валентност не се отчита лексикалната валентност, тъй като компонентът А представлява не дума или понятие, а конкретен предмет от реалния свят. По-голямата част УС са приложими само за човека, което В. М. Оголцев обяснява с „езиковия узус“ и насочеността на системата на УС към човека (Оголцев 1978: 124). Съществуват и УС, неприложими за човека. От съотношението между тези три вида УС, които се различават по валентност, авторът прави извод за антропологичната насоченост на системата от УС.

2.9. Семантични отношения при устойчивите сравнения – синонимия и антонимия

Между УС възникват различни по вид семантични отношения. Някои УС образуват синонимни редове. При синонимията между УС се наблюдава различна мотивация към един и същ признак, което се проявява в еднаква лявата част при различна образност. Като важен фактор при синонимията някои автори разглеждат взаимозаменяемостта в определен контекст, докато други не признават този критерий.

УС влизат и в антонимни отношения помежду си, които често се дължат на антонимните отношения между първите компоненти (*дебел като свиня – слаб като клечка*). Някои многозначни УС дори имат различни антонимни УС в различните си значения. В по-редки случаи можем да наблюдаваме и УС с еднакъв модул, които се намират в антонимични отношения помежду си поради алогичния характер на някое от УС, чийто смисъл е противоположен на използвания модул: *бял като сняг* (ВК) – ‘много бял’ и *бял като циганин* (ВК), ирон. – ‘много черен’.

Синонимия и вариативност. Синонимията и вариативността често се преплитат помежду си. Някои изследователи не разграничават двете явления и приемат видоизмененията също за синоними. Това може и да се наблюдава в различните речници, където представянето на УС в отделни речникови статии невинаги е така ясно. В изследването отсъства рязкото разграничаване на синонимичните УС от вариантите на УС.

2.10. Класификация на устойчивите сравнения

2.10.1. Устойчиви сравнения според модула на сравнение

Според модула на сравнение УС се делят на глаголни УС (*гледам като теле в железница* – ВК), адективни – с модул прилагателно име (*глупав като гъска* – ВК), и УС с модул наречие (*чисто като в аптека* – ВК), които представляват сравнително малка група. Глаголните УС са синтактично организирани като предикативни единици и имат разновидност ограничен брой УС, чиято лява част се състои от глагол + съществително (*държа дума като решето вода*). УС с модул на сравнението прилагателно име (обикновено качествено прилагателно) се наричат адективни и са организирани като словосъчетания. Съществуват и УС с разширена лява част, предимно по евфонически съображения (*хубав наглед като тиква на плет*). Друга група са УС с първи компонент съществително, разновидност на адективните УС, където прилагателното име отпада поради силната връзка между модула на сравнението и сравняващата част в съзнанието на езиковия носител (*зъби като бисер*). Друг специфичен структурен модел са *едночленните* УС, при които високата степен на фразеологизация довежда до разширена валентност на модула на сравнението. Това се изразява в широка съчетаемост на сравнението. Според В. Кювлиева-Мишайкова те вече са преминали към фразеологичните единици. Най-продуктивни и разнообразни в езика са глаголните УС.

Общият признак, въз основа на който възниква сравнението, се съдържа в лявата част – модула на сравнението. Въз основа на това могат да бъдат съставени тематични речници – *Устойчивые сравнения русского языка. Тематический словарь* на Л. А. Лебедева (Лебедева 2013).

2.10.2. Устойчиви сравнения според лексикалното значение на съществителното име от сравняваната част

УС могат да бъдат класифицирани и според лексикалното значение на съществителното име от сравняваната част (образа). В тази роля най-често се срещат животни – домашни или диви животни, птици, насекоми, влечуги и риби. Според В. Кювлиева-Мишайкова причина за това е непосредствената връзка в миналото на човека с природата, на която той е приписвал човешки черти. Това е довело до ранната поява на УС в езика (Кювлиева-Мишайкова 1986: 67). Срещат се и други сравнителни думи, които могат да бъдат групирани, като например: явления и обекти от природата, обекти от бита, растения или техните плодове; обекти, свързани с религиозните представи, църковния бит и суеверия, прецедентни имена; етноними, названия на части от човешкото тяло и др.

Тематично УС биха могли да бъдат обединени в две големи групи: *човек и природа*. Количествено преобладават УС, отнасящи се до човека (около 90% според В. Кювлиева-Мишайкова) (Кювлиева-Мишайкова 1986: 71). Те описват човека от различни

гледни точки като *външност, физически качества, интелектуални, морални и психически качества*.

От гледна точка на **принадлежността им към книжовния език** УС се делят на книжовни и диалектни. Съществуват УС, които са диалектни варианти на съответните книжовни УС, а също така и същински диалектни УС без книжовни съответствия. В езика преобладават разговорните УС. Съществуват също така и простонародни УС, които се характеризират с по-груба експресивност, а малка част от УС имат книжовен характер и са навлезли от художествената литература, легендите, или са заимствани от чужди езици.

От гледна точка на историческата перспектива, повечето УС са част от активния запас на езика. Динамиката в системата на УС се изразява в отмиране, архаизация на УС и поява на нови УС на базата на нови понятия, нови думи и неологизми, които се приемат за такива по отношение на съответното поколение. Нови сравнения могат да възникват и на базата на индивидуално-творчески сравнения, но процесът от преминаването им към УС е продължителен и многостепенен и преминава през функционално-стилистична универсализация. От гледна точка на източниците УС възникват в живата реч или имат литературен произход.

2.11. Съпоставителни изследвания:

2.11.1. Съпоставителни изследвания на устойчивите сравнения на П. Легурска

П. Легурска изследва УС *като източник на образни метафори*. Вниманието ѝ е насочено към практически въпроси като възможността за съпоставителното им изучаване в българския и руския език и еквивалентността при превод (Легурска 2015: 52). Според нея образната метафора съдържа акта на сравнението, а съпоставка на УС в два езика представлява съпоставка на логико-компаративните им структури (Легурска 1982: 127).

Според П. Легурска УС фиксират началото на процеса на семантично преобразуване на думата, който може да се завърши с обособяването на образна метафора или да остане незавършен на ниво УС. Ще се позовем и на каталога на образните метафори (в българския и руския език), разработен от П. Легурска, И. Панчев (Легурска, Панчев 2014), като приемаме тезата за образуването на образни метафори от устойчиви сравнения, а съществуването им се разглежда като още едно доказателство за устойчивия характер на съответната единица и еталонността на използваните в УС образи.

П. Легурска разглежда въпроса степента на семантична адекватност или еквивалентност в двата езика, особено важни при превода.

Според И. Червенкова еквивалентността предполага равнозначност или съответствие, еквивалентите могат да заменят или да служат за изразяване един на друг. А в лингвистиката еквивалентността се разбира като функционална равнозначност (Червенкова 2011: 31) Систематичното семантично изследване на лексиката помага за установяването на наличие или отсъствие на еквиваленти на дадената единица в съпоставяния език. Авторката отбелязва, че семантичният анализ на лексикалните единици при съпоставката им от гледна точка на семемния състав показва следните типове отношения: 1. пълни еквиваленти; 2. частични еквиваленти, свързани с многозначността;

3. частични еквиваленти, свързани с широкозначността на изходната лексикална единица; приблизителни еквиваленти; 4. липса на семантични еквиваленти в областта на лексиката. Случаите на пълна еквивалентност и абсолютни лакуни са крайните случаи по оста еквивалентност – безеквивалентност (Червенкова 2004).

Според П. Легурска от гледна точка на семантичната еквивалентност между УС наблюдаваме следните случаи: Ако модулът и сравнителната дума (образът) в двата съпоставяни езика съвпадат (бълг. *верен като куче* – рус. *верный как собака*), УС са семантични и преводни еквиваленти. За Б. Янев подобно съвпадение е „знак за мултикултурната стереотипност и общочовешка универсалност в перцепцията на действителността“ (Янев 2013: 15).

Ако модулите съвпадат, а сравнителните думи се различават (бълг. *преживя като крава* – рус. *жевать как вол*), УС са функционални еквиваленти, които от гледна точка на превода са функционално заменими, но промяната на образа би могла да внесе в преводния текст различни нюанси. В случаите, когато компаративните компоненти съвпадат, а модулите се различават (бълг. *силен като орел* – рус. *храбрый как орел*), УС имат различни значения и не се намират в отношения на еквивалентност помежду си.

Едно и също значение може да бъде изразено и с различни УС, които насочват към различни елементи в една и съща ситуация, при което възникват отношения на ветрилообразна еквивалентност, дължаща се на еднакъв или сходен модул на сравнението и различна образност (бълг. *тъпче се като вол, яде като мечка, гладен като мечка, гладен като вълк, преживя като крава* – рус. *естъ как акула, голодный как волк, жевать как вол*) (Легурска 2015: 67).

От лингвокултурологична гледна точка обект представлява и сравнително голямата група безеквивалентни УС (термин на Оголцев 1982: 127, цит. по Легурска 2015: 67–69), при които отсъстват структурно-семантични еквиваленти в един от съпоставяните езици (бълг. *дебел като бомба*, рус. *красивый как игрушка*). При предаването им на чужд език се запазва признакът на сравнението и се търси типичен за другия език образ.

П. Легурска отбелязва наличието на значителен брой еквиваленти сред модулите на сравнението в руската и българската компаративна система, в които се наблюдава приблизително еднакъв кръг от признаци (Легурска 2015: 69). Това подчертава тезата на авторката за универсалността на признаците при УС. Според признака на сравнението биха могли да бъдат съставени синонимни редове, където всяко УС е функционално-семантичен еквивалент, а изборът на определено УС зависи от конкретната комуникативна (преводна) ситуация. Между УС се наблюдават и отношения на антонимия, причина за която обикновено са антонимните отношения между модулите на сравнение.

В изследването ще използваме термините еквивалентност, съответно еквивалентна и безеквивалентна лексика, в разбирането на П. Легурска. При това като еквивалентна двойка се ще подразбираме именно семантичната, възможността за преводна еквивалентност, при която съвпадат модула, сравнителната дума и значението на УС. Функционалната еквивалентност между УС често може да бъде изведена въз основа на общия модул, групирането по който преобладава в изследването. Възможностите за

функционалната еквивалентност на УС при различни сравнителни думи не са обект на пространно изложение в изследването.

2.11.2. Р. Холанди – Устойчиви сравнения. Български, руски, английски, немски, френски (2008)

Опит за разглеждането на устойчивите сравнения в съпоставителен план в повече от два езика е определяният от авторката като пособие труд *Устойчиви сравнения. Български, руски, английски, немски, френски* (2008) на Р. Холанди. В същността си той има речников характер. Потърсени са най-близките съответствия на голям брой УС, а за език източник е избран българският. Това прави труда ценен от гледна точка на намирането на подходящи функционални еквиваленти. Въпреки че някои от избраните от Р. Холанди съответствия могат да бъдат определени като твърде приблизителни, това само показва трудностите пред които е изправен лексикографът и изследователят на подобна проблематика.

Друго изследване на Р. Холанди е посветено на зоонимните фразеологични единици в английския и българския език и проявите на явленията симонимия, антонимия и полисемия (Холанди 2012).

2.11.3. Други съпоставителни изследвания

М. Витанова разглежда външността на човека в българския език в статията *Външният вид на българина, отразен в устойчивите сравнения*. В дисертацията на В. В. Малкова фокусът е изместен към асоциативното поле, а УС се разглеждат като средство за проява на асоциативния потенциал на думите в руски и немски език. Тя застъпва тезата, че въз основа на УС може да бъде проследен процесът на еталонизация в езика (Малкова 2014).

Р. Стоянова изследва образните сравнения като начин за отразяване на зооморфния код в сферата на публицистиката и отбелязва, че зооморфните метафори активно се използват в заглавията със стилистична цел и за постигане на по-силен емоционален ефект и разглежда структурните трансформации, които претърпяват понякога сравненията в публицистиката (Стоянова 2017b: 170-174). Друга нейна статия е посветена на поведението на човека и способността му да се държи в обществото. Авторката отбелязва, че изборът на еталони се дължи на многовековното наблюдение над външния вид и поведението на животните (Стоянова 2017: 521).

УС в българския и словенския език са разгледани от А. Кочева (Кочева 2015, 2017). Авторката отделя 3 вида УС: 1. С по-висока степен на качеството, 2. Наративни, които се характеризират с доста разказвателност и обстоятелственост; 3. Контрасемантични – чието значение е диаметрално противоположно на значението на елементите.

Н. Бояджиева изследва УС в италианския език, като например източниците на компаратум, при което класифицира сравненията по тип сравнителни думи и обръща особено внимание на източниците, свързани с носителите на италианския език, а именно италиански литературни източници, произведения на изкуството, авторски УС, УС, свързани с римската история, библията и др. (Бояджиева 2017). В друга своя статия Н.

Бояджиева разглежда като различни черти от характера и отбелязва, че УС се основават на асоциации и на образното възприемане на действителността (Бояджиева 2018).

В свое изследване М. Карталова разглежда актуалността на образите в регистрираните УС. Според авторката, „с появата на новите технологии, модернизирането на обществото, разширяването или стесняването на знанията на съвременното поколение се налага и замяната на архаичната и диалектната лексика, която е характерна за този тип единици, с неологизми“ (Карталова 2014: 274).

2.11.4. Критерии за устойчивост при устойчивите съчетания – според Ж. Кръстева–Тончева

Един от най-важните въпроси при УС е определянето на тяхната устойчивост. Въпросът за устойчивостта като цяло и в рамките на една конкретна категория е широко представен и в книгата на Ж. Кръстева–Тончева *Черно на бяло. Устойчивите словосъчетания с прилагателно име за цвят в българския и френския език* (2016). Според авторката явлението устойчивост следва да бъде разглеждано в реализацията му в рамките на конкретни устойчиви образувания (Кръстева–Тончева 2016: 9).

Ж. Кръстева–Тончева разглежда параметрите на устойчивостта, формуирани от Г. Грос (Грос 1996, цит. по Кръстева–Тончева 2016: 97). Тези параметри засягат непосредствено устойчивите словосъчетания, но до голяма степен са валидни и за устойчивите сравнения, разглеждани като част от фразеологичната периферия. Авторката прилага следните изведени от Г. Грос критерии, които лежат в основата на лингвистични процедури за разграничаването на устойчивите словосъчетания от други единици: 1.) Полилексемност (наличие на повече от една лексикални единици), 2.) Семантична непрозрачност (неразчленимост), разглеждана като неизводимост на значението на цялото от сумата на значенията на компонентите. Авторката отбелязва, че както в езика съществуват словосъчетания с непрозрачно значение, така се срещат и такива, които могат да бъдат тълкувани и превеждани от носителите на различни езици, като в един случай се възприемат буквално (*свободни*), а в друг семантиката им е непрозрачна (*устойчиви*). Тя обръща внимание на скаларния характер на семантичната непрозрачност, отбелязана от Г. Грос. 3.) Блокиране на трансформационните свойства, присъщи за свободните словосъчетания. 4.) Невъзможност за самостоятелна актуализация на отделни структурни елементи, съставлящи устойчивото словосъчетание. 5.) Блокиране на лексикалната парадигма от синоними. При устойчивите структури възможността за замяна на компонентите отсъства или е силно ограничена. 6.) Невъзможност за вмъкване на допълнителни елементи в структурата на устойчивите словосъчетания – свойство, което според Г. Грос няма задължителен характер и би могло да бъде нарушено с металингвистична или хумористична цел. Към тях добавя *разпадането на устойчивия характер*, намиращо реализация в пресата и рекламите, както и *етимологията*, доколкото семантичната непрозрачност е свързана с екстралингвистичния произход на устойчивите словосъчетания. Последните два параметра се характеризират с по-ограничена изява. Като се опира на това понятие на Г. Грос, авторката разсъждава върху градуалния характер на понятието устойчивост и липсата на рязка граница между свободните и устойчивите словосъчетания. Според нея твърде малко от словосъчетанията отговарят на всички критерии.

Върху езиков материал (съответния обект на изследване – устойчивите словосъчетания с прилагателно име за цвят в българския и френския език) Ж. Кръстева–Тончева прави опит за определяне на степента на устойчивост, като изхожда от броя на реализираните свойства. Ж. Кръстева е автор и на съпоставително синхронно изследване на богат корпус от УС в българския и френския език – *Устойчивите сравнения в българския и френския език* (2018). Там тя разглежда явлениято и го съотнася с езиков материал.

2.12. Отразяване на устойчивите сравнения в речниците

Различните схващания за същността и границите на УС намират отражение в лексикографското им представяне в тълковните, фразеологичните и двуезичните фразеологични речници, където едни и същи явления са представяни непоследователно и непълно. Това показва необходимостта от общи понятия, описание и методики при изследването им. Липсата на такива води до затруднения при разглеждане на материала в съпоставителен план.

В изследването се придържаме към разбирането на В. Кювлиева-Мишайкова за УС като семантично и синтактично единство. Ето защо примерите от руските речници се привеждат в следния вид: *модул + сравнителен предлог как + сравнителна дума*. УС се приема в своята цялост. Не се обсъждат въпроси като многозначност на УС с еднаква дясна част. Приемаме, че това са различни УС.

ГЛАВА 3: Изследване на устойчивите сравнения според модула на сравнение

Даденото изследване изхожда от разбирането на фразеологията в широк смисъл. УС се разглеждат като част от фразеологичната периферия. Споделяме виждането на В. Кювлиева-Мишайкова за единство на форма и съдържание и равнопоставеност на елементите в структурата на УС. За УС се приема сравнение с двукомпонентна структура – лява и дясна част. Примерите се унифицират във вид на дадената конструкция: *модул на сравнението + сравнителен предлог като / как + сравнителна дума*.

- Не разглеждаме УС с показатели на сравнението, различни от сравнителния предлог *като*.

- За изходни се приемат устойчивите сравнения, ексцерпирани от източници в българския език (речници, по-рядко текстове от БНК или други електронни ресурси). Те се обособяват в тематични групи, характеризиращи човека по определени физически, интелектуални, морално-характерологични и социално-комуникативни свойства (използва се класификацията на П. Легурска 2015: 86-91), според модула на сравнение, но и според типа образ (*животно, растение, артефакт, етноним* и др.). Следваща стъпка представлява търсенето на техни съответствия (еквиваленти) в руския език (на базата на речници или текстове от РНК).

- Ексцерпираните (от речниците или корпусите) УС не се видоизменят с цел точно преводно съответствие, което би нарушило цялостността (единството на форма и значение) и автентичността на УС в единия от езиците. Те се привеждат в основна форма – при глаголните УС в българския език обикновено модулет глагол е във форма за 1л., ед.ч. сегашно време, в руския – в инфинитив, при адективните – модулет прилагателно е в мъжки род, единствено число.

- Когато на лице е възможно родово ограничение в използването на УС (от типа: *черна като циганка*), то се посочва в съответната форма, в която е ексцерпирано.

- В случаите, когато наблюдаваме минимално разминаване в значението на модула в българския и руския език (и съответните лексеми не са точни преводни еквиваленти), но при това смисълът на УС, както и използваната сравнителна дума съвпадат, дадената двойка УС се разглежда като еквивалентна. За приблизителни еквиваленти приемаме и двойки, при които значението е изразено по различен начин в двата езика при еднаква сравнителна дума: *бърз като ракета* (ВК) – *лететь, мчатся, нестись как ракета* (Ог.).

- Към всяко регистрирано в речниците УС задължително се посочва източникът (във вид на съкращение). С предимство се ползват речниците.

- Подходът при изследването на адективните и глаголните УС е различен, което е свързано с наличието или отсъствието на експлицитно изразен общ признак в модула, улесняващ в повечето случаи тълкуването на УС. При адективните УС, където признакът на сравнението е експлицитно изразен (напр.: *хитър като лисица* – ‘много хитър’) и в повечето случаи изразява висока степен на съответния признак, по-свободно се борави и с примери от корпусите. При глаголните УС обикновено това се избягва поради възможността за нееднозначно тълкуване и наличието на голям брой примери с неясна семантика. Глаголните УС се ексцерпират предимно от речници, където ясно е формулирано тяхното значение.

- Прави се опит за систематизация на събрания материал, групиране въз основа на определени признаци. В отделни фрагменти от изследването се разглеждат по-подробно отделни образи и тематични групи от УС.

- Набляга се на съпоставителния характер на изследването и възможността за практическото му използване, поради което материалът се представя във вид на отношения между единиците – отбелязват се еквивалентни двойки, отношения на безеквивалентност и частична еквивалентност, възможността за образуване на синонимични редове и антонимия в рамките на един език.

- Взети под внимание са и някои ограничения, произтичащи от семантиката на лексиката. Това прави изследването полезно в приложен аспект и по-нагледно илюстрира възможностите за използването му – за целите на обучението, превода и т.н..

- Използват се резултати от различни други изследвания – Каталог на образните метафори, асоциативни експерименти, теорията за прототипите, речникови дефиниции, в които понякога можем да открием еталони за определено качество или типични характеристики.

- Материалът се описва и анализира, като се правят изводи и се извеждат характеристики на разглежданите качества и образи.

- Материалът не претендира за изчерпателност. Изследването има практическа насоченост. Изхожда се от събрания материал, който подсказва посоката на анализ.

3.1. Подбор на езиковия материал в изследването:

3.1.1. Адективни устойчиви сравнения:

При избора на модули – прилагателни имена, подходящи за изследването, отчитаме различни фактори. Избрани са прилагателни имена, характеризиращи човека от различни гледни точки. Използвани са различни семантични опозиции. Придържаме се към

класификацията на П. Легурска (Легурска 2015: 86–89). Разгледани са УС със следните характеристики:

- Физически свойства: височина (*висок – нисък*), размер, едрота (*голям, едър – малък, дребен*), дебелина, сила – слабост, стройност (*дебел, як – слаб, тънък, строен*), красота (*красив – грозен*), названия на цветовете в УС
- Физическо състояние (динамично): *бърз – бавен*
- Интелектуални свойства: позитивни характеристики – интелигентност, мъдрост: *умен, мъдър, хитър*, негативни характеристики – глупост: *глупав, тъп, прост*
- Морално- характерологични свойства: негативни характеристики (*зъл, лош, лют, избухлив*), позитивни характеристики (*кротък, добър, невинен*)
- Социално-комуникативни свойства (*верен, срамежлив, ревнив, волен, пиян – трезвен*)

3.1.2. Глаголни УС

Избрани са глаголи, който изразяват някои по-характерни действия и представляват значителна част от всекидневната рутина на човека, представени в речниците с относително богат набор от УС. При глаголните УС сравнителна дума в рамките на УС невинаги действа като интензификатор на съответното действие, усилвайки го (в значение 'много'), а често характеризира действието откъм начин на извършване. Значението на УС невинаги може да бъде ясно и еднозначно изведено, поради което са използвани предимно УС, ексцерпирани от речниците. С оглед възможността за съставяне на антонимични двойки УС, някои УС са групирани и по антонимичен принцип. Така в изследването са представени: битиен глагол (*живея*), глаголи за движени и състояние (*вървя, ходя – стоя*), физическо действие (*ям, гледам, работя*), статично положение (*лежа, спя*), речева дейност (*говоря – мълча*), и глаголи, изразяващи чувства (*обичам, мразя, чувствам се; надувам се*).

3.1.3. Признакова характеристика на образи

С цел установяване на основните характеристики, доминантите в определени образи, се извършва ексцерпиране на УС по сравнителни думи. Използва се и корпусен материал, който допълва образите с потенциални семи. Този подход е приложен при следните образи:

- *етносите в УС* – често са обект на стереотипизация.
- *образа на кучето в УС* – избран поради богатството на езиков материал и възникването на противоречиви характеристики..
- *образите на орела и лъва* – избрани поради тяхната знаковост и мястото им в българската и руската култура като символи на държавността и съответните народи

➤ Адективни устойчиви сравнения

Физически свойства – външен вид:

Дебелина-слабост. Характеристиката ‘дебелина’ често се асоциира с представителите животинския свят – *свинята, боров, слон, в руския език и с бика*, – *дебел като свиня (прасе, шопар) (ВК) – толстый как свинья*, названия на артефакти: *дебел като бъчва (буре, каца – ВК) – толстый, жирный как бочка (Ог.)*, които се срещат и като образни метафори.

Слабостта, стройността се асоциира предимно с растителни видове. Еталон е тополата: *строен като топола (ВК) – стройный, статный как тополь (Ог., Леб.)*. Особено продуктивен е моделът: *модул **строен/слаб** + сравнителен предлог **като** + сравнителна дума **растение/дърво***. В примерите от корпусите стройността често бива асоциирана с представителите на женския пол: *строен като момиче – стройная кая девочка (Леб.)*, и младостта. Слабостта, стройността се свързва и с болнавото, отблъскващото или дори неживото: *слаб (слабичък, сух, мършав и под) като скелет (ВК) – худой как скелет (Леб.);* бълг. *слаб като смъртник, слаб, мършав като дистрофик*; рус. *худой, тощий, сухой высохший как <живые> мощи (Леб., Ог.), худой, тощий, сухой, высохший как мумия (Леб., Ог.), худой, тощий как мешок с костями (Ог.), стройный как призрак*. В УС с модул *слаб* като сравнителни думи откриваме и артефакти, част от които от дърво. Екв. УС: *слаб (тънък, сух) като клечка (ВК) – худой, тощий как стичка (Леб., Ог.), слаб (тънък, сух) като вейка (ВК) – худой, тощий как палка (Ог.)*; Безекв. УС: бълг. *слаб (изсъхнал) като кука (ВК); слаб като камишк, слаб като шушулка, слаб (тънък), като <че> през кюнец минал (РХ), гърчав като точилка (Фразите), слаб като щека (Фразите)*. При модул *тънък* обикновено за сравнителни думи се използват неодошевени съществителни – артефакти, а изборът до голяма степен зависи от това какво сравняваме с тях и има относителен характер.

Височина. Височината е слабо представена в УС в българския език, представена в УС *висок като върлина (ВК), едър като планина (ВК), мъж като планина (ВК) – ‘за едър, висок мъж’*. В руския език в речниците откриваме малко по-богат набор от УС: *длинный, высокий как жердь (Ог.), жираф (Ог.), как каланча (Ог.), как шест (Ог.), как <коломенская> верста (Ог.)*. С височина се асоциират и дръвчетата, например *тополата* и *дъбът*, природни обекти – *небе, планина, скала, гора*, и обекти от обкръжаващата среда, създадени от човека – *сгради, храмове, кули, стълбове*. Построените от човека обекти от обкръжаващата среда почти отсъстват в речниците, което показва, че за сравнение обикновено служат природните обекти, а не творенията на човешката цивилизация.

Модулет *едър* е представен в УС с множество сравнителни думи – животни, малка част от които са регистрирани в речниците – *бик, слон, кон, бивол, кобила, мечка*, артефакти – *шкаф, бъчва*. Едрата фигура се смесва с други характеристики като ръста, силата, които са по-характерни за мъжкия пол: *едър като мъж*. В БНК се срещат и представители на определени професии, често свързани със спорта: *едър като професионален футболист, едър като боксьор, едър като борец*, и дори конкретни личности – *едър като Арнолд Шварценегер*, приказни и митични същества: *едър като исполин, едър като великан – длинный, высокий как каланча (Ог.)*; бълг. *едър като хала*,

едър като Иети. Към модул *нисък*, *малък* също като сравнителни думи откриваме лица (*детето*) или митични същества: Екв. УС: *дребен, малък, нисък като джудже – маленький как гном, крошечный как карлик, дребен като дете – маленький, крошечный как ребенок*. Откриваме и примери със сравнителна дума – животни, при които силно застъпени са насекомите: *мравка, муха, буболечка*, и растения и техните плодове: *грах, фъстък*.

Цветове. При УС с модул *цветя* в българския и руския език се наблюдава значителна степен на еквивалентност, но и появата на националноспецифични образи. В повечето случаи те съвпадат с прототипите за цветове, макар и не в пълния им обем, и с част от центъра на асоциативната норма, по-рядко с периферията. По-голямата част от асоциациите и част от предметите-еталони (предимно с невестествено значение: *слънце, светлина/ден, тъмнина/мрак*) не участват в създаването на УС. Преобладават образите на обекти от бита на човека от близкото минало: различни материали и вещества с природен произход, растения и техните плодове, природни обекти. Срещат се и популярни полускъпоценни камъни (*тюркоаз, сапфир, рубин, малахит, оникс, кехлибар*) и цветя (*мак, божур, синчец*), известни със своя наситен цвят. УС с образ на животно се срещат по-рядко, като преобладават добре познатите диви животни. Етнонимите са застъпени предимно при модул – *черен* цвят, по-рядко с *бял*, при което често употребата е иронична, в противоположното значение – ‘много черен’. В руския език не откриваме лексикографирани подобни сравнения. Някои от образите се асоциират с повече от един цвят, което понякога е свързано с различни състояния или стадии от развитието на съответния образ или не толкова ясно фиксираната им цвetoва характеристика. Сравненията с подобни образи обикновено носят казациoнален характер.

Красота-грозота: **Красивото** обикновено е добро, одухотворено, божествено, а като еталони се използват сравнителните думи *ангел, бог, Аполон, херувим, богиня*. Но красотата би могла да бъде и коварна, при което се използват образи, натоварени с отрицателна конотация като *дявола*: *красив като дявол, красив като Луцифер – красивый как черт, красивый как дьявол*. Красотата е характерна и за представителите на някои професии, при които външният вид е от особено голямо значение: *красив като киноактьор – красивый как киноактер*; бълг. *красив като филмова звезда, красив като манекен, прецедентни имена*. Тя често се обвързва и с женското начало – *красив като момиче, като жена, като девица*, а също така с високия социален статус, величието и властта в лицето на представителите на аристокрацията (*крал, кралица, принц, принцеса*),

Красотата се възприема и като нереална, свързана с приказките, съня, детството. Красотата е изящество, но и би могла да бъде твърде крехка и нетрайна.

Срещат се УС със сравнителна дума – небесните тела: *слънце, луна, звезда*, и природните картини: *хубав като майски ден – красивая, прекрасная, статная и т.п. как майский день* (Леб.), бълг. *красива като зората (утринна зора), като слънчев изгрев, красива като есенен залез, красив като сивото на небето, красив като пролетна поляна, юнско утро, майско утро*, рус. *красивый как утро*. В УС красотата сякаш намира и своите времеви измерения – като красиво често се определя *утрото, пролетта, месец – май*. Откриваме малко УС със сравнителна дума – животно: *красива като фазан, красива като*

тигрица; красивый как сокол. По-често се използват растения и техните плодове, като красотата често се свързва с цветята:

Грозотата също има своите морално-етични измерения. Така откриваме, че грозното е грешно (*грозен като грях – некрасивый как <смертный> грех, грозен като злосторник*), болнаво (*грозна като чума – страшная как чума, грозен като язва*), лошо и плашещо (названия на приказни герои и митични същества – антагонисти: *грозен като дявол, грозна като Баба Яга* (ВК)), различни плашещи събития (бълг. *грозен като екологична катастрофа* (БНК), рус. *страшный как атомная война* (РНК)). За последното допринася и многозначността на прилагателното *страшный* в руския език, което се използва както в значение ‘грозен’, така и ‘този, който предизвиква страх, плаши’. При УС с модулите *красив* и *грозен* в българския и руския има висока степен на еквивалентност, особено при УС със сравнителни думи от сферата на предметната лексика (*кукла, картина*) и абстрактното, мистичното (*приказка, сън, бог, ангел, дявол*). Повече разминавания се наблюдават сред животните и прецедентните имена.

Сред УС, които изразяват красотата, и сред тези, които изразяват грозотата, се срещат полово маркирани – за лица от женски пол, при което модулът е представен в женски род (*хубава, грозна*), а сравнителната дума е от женски род. Стереотипно красотата е смятана за по-скоро женска територия, а на нарушаването на този стереотип се гледа неодобрително, дори осъдително, това става повод за присмех, което води до възпроизвеждане на съществуващите УС в готов вид или образуването на нови сравнения.

Скорост – бърз. Еталон за бързина в българския език е образът на заека. Голяма част от останалите образи са на диви животни, хищници, включително такива, които причиняват щети на домакинствата и селското стопанство, поради което се възприемат като заплаха (*змия, усойница, невестулка, златка, пор, рис*). Друг активен модел е прилагателното име *бърз* + сравнителен предлог *като* + сравнителна дума природна сила/стихия: *вятър, мълния, светкавица*, рус. *вихрь, буря, ураган, метеор*. Трета група образуват УС със сравнителна дума – артефакт: *курушум, ракета, стрела*. В руския език в речниците отсъстват УС с модул – прилагателното *бърз*, за сметка на УС с модул – глаголите *лететь, мчатся, нестись*, в чието значение се включва семата ‘висока скорост’. Сравнителни думи – животни: Екв. УС: *бърз като птица* (БНК) – *лететь, мчатся, нестись как птица* (Леб.) (РНК: *быстрый как птица*); Безекв. УС: рус. *бегать, носиться, мчатся как гончая* (Леб.) – ‘за човек, обременен от някакви грижи’.

Като сравнителни думи се срещат още артефакти *курушум / пуля, ракета, стрела*. и глаголни УС, които описват ситуации – *бързам като вдовица на одър* (ВК), *бързам като пърле пред майка си* (ВК).

Бавен. По-малко УС изразяват антонимичното значение ‘бавен съм/движа се бавно’. В речниците не са регистрирани адекватни УС с модул *бавен*. Но откриваме глаголни УС със значение ‘движа се бавно’ към модулите *вървя* – в българския език, и *ползти, плестись, тащиться* в руския. Като сравнителни думи се използват костенурката, охлюва, бълг. мравката и буболечката. В българския език значението е представено и в УС с модул – *влача се (мъкна се)*, със сравнителни думи – *змия, свински черва, пребито*

куче, и в УС с антонимичните модули *бърз/бързам* в иронична употреба: *бърз като на воденицата долния камък* (ВК), *бърз като кьопаф паук* (ВК) и др.

- **Интелектуални свойства:**

Глупост. Глупостта в представите на народите се свързва предимно с животинския свят, при което само част от използваните като сравнителни думи представители на фауната в българския и руския език съвпадат. Сред тях забелязваме голям брой домашни животни (*магаре, овца*) и в частност домашни птици (*гъска, кокошка, патка*) и едър добитък (*говедо, бик, крава, муле, магаре*), чието поведение човекът е могъл непосредствено да наблюдава в ежедневието си. Голяма част от тях се срещат и като образни метафори. При УС с модул *тъп* влияние оказва и прякото значение на прилагателното *тъп* – ‘чийто връх, край е заоблен’ (РБЕ). Сред артефактите като сравнителни думи се срещат различни видове обувки – *тъп като калевра* (ВК), *тъп като обувка, тъп като чехъл*, включително и така наречената безеквивалентна лексика – бълг. *тъп като галош* (ВК), рус. *тупой как <сибирский> валенок* (Леб., Ог.), и различни части от дървото или предмети свързани с него: Екв. УС : *тъп като пън* (БГ Жаргон) – *глупый, тупой как пень* (Леб., Ог.); Безекв. УС: бълг. (БНК) *тъп като тояга, талпа*; рус. *тупой как дуб* (Ог.), *глупый, тупой как пробка* (Ог., Леб.), *как полено* (Леб.), *как бревно* (Леб., Ог.) Част от артефактите в двата езика са лексикализирани, с преносно значение за много глупав човек. В българския език в значение ‘много глупав’ срещахме и УС с модул – *прост*:

Интелигентност. В речника на В. Кювлиева-Мишайкова с модул *умен* откриваме само ироничното *умен като попово прасе* (ВК) – ‘много глупав’, а в руския език – *хитрый, умный как черт* (Ог.), *умный как дявол* (Леб., Ог.), *умный как бес* (Леб., Ог.). Наличието на ум не се възприема като изцяло положителна черта, а влече след себе си други характеристики като хитрост, включваща коварство, лукавство. Откриваме повече УС с модул – прилагателното *хитър*. В руския език тези характеристики често са представени в рамките на една речникова статия като варианти: *хитрый, лукавый как бес* (Ог.); *хитрый, коварный как змей (змея)* (Ог.). Еталони за хитростта са лисицата, змията, дяволът.

Хитростта се свързва и с принадлежността към определен етнос: *хитър като грък* – *хитроумный как грек, хитър като евреин* – *хитер как <старый> жид* (БСРНС), бълг. *хитър като ингилизин* (ВК), рус. *хитрый как сто китайцев* (БСРНС), *хитрый как истый азиатец*, определени професии – *хитър като търговец*, или пък безделниците – *хитрый как бестия*.

Интелигентността се свързва и с **мъдростта**, която предизвиква по-положително отношение: Екв. УС: *мъдър като Соломон* (ВК) – *мудрый как Соломон* (Леб., Ог.) – В основата на УС е библейски източник, което го прави относително универсален (в християнския свят). Еталон за мъдростта е и змията: *мъдър като змия (Фразите)* – *мудрый как змий /змея* (Ог.). Мъдростта се асоциира с възрастта и натрупания опит и познания: бълг. *мъдър като жрец, Платон, философ*, рус. *старец, черепаха, змей, мудрая как Царица Савская*. Повечето положителни интелектуални образи са свързани с древността, християнството или отвеждат към Византия или гръцкия етнос.

- **Морално-характерологични свойства:**

Злоба. Злобата се свързва с животинския свят, предимно с хищници. В българския и руския език еталонни са образите на кучето и змията. Анализът на примерите в корпусите показва, че злобата се приписва на насекоми, които живеят – *зъл като оса – злой как оса* (Леб.), *зъл като стършел* (БНК), или хапят – *злой как комар*. Злобата в представите на хората се изразява в причиняване на вреда, външно неприятно въздействие или опасност.

Злобата често се оказва полово маркирана – прилагателното в модула е в женски род, а като сравнителни думи се използват женски образи (*фурия, мегера, ведьма, старая дева*). В УС с модул *лют* като сравнителни думи се използват различни животни, които частично се припокриват със споменатите вече: *лют като оса* (ВК), *лют като дива свиня* (ВК), *лют като змия* (ВК, РБЕ), *лют (сърдит) като усойница* (РБЕ). А също така и чушката – *лют като пипер* (ВК), *лют като пиперка* (ВК), *лют като арнаутска чушка* (ВК), което показва връзката с прякото значение на прилагателното: *лют* – ‘който има остър, парлив вкус, мирис; лютив’ (РБЕ).

Избухливост. Друга отрицателна черта е липсата на търпение, представена в УС с модул *избухлив*. Като сравнителни думи се използват артефакти, лесно възпламеними и избухливи в прякото значение на думата (РБЕ: *избухлив* – ‘За взривно вещество – който има свойството лесно да избухва, да се взривява’) предмети, и образите на чайника и вулкана.

Доброта, кротост. Добрият нрав не е представен в УС с ярки примери. Добротата е черта, присъща по-скоро на високото, божественото. Екв. УС: *добър като ангел* (БНК) – *добрий как ангел* (Леб., Ог.); Безекв. УС: бълг. *добър като светец, добър като ангел*, рус. *добрий как агнец Божий* (Леб) и ироничното *ласковий, добрий как теленок/телок* (Леб).

По-богато представена е **кротостта**, като понякога модулите *кротък* и *добър* се припокриват и дори биват представени в рамките на една речникова статия като варианти: *кротък (добър, тих) като муха (мушица)* (ВК), *кротък (добър, безобиден) като божя кравичка* (ВК). Някои от сравнителните думи се срещат и като образни метафори. Кротостта се свързва с чистата и божествената същност и жертвеността: Екв. УС: *кротък като агне (агънце)* (ВК) – *кроткий как ягненок* (Леб.) – ‘много кротък’. Безекв. УС: бълг. *хрисима като калугерка* (Фразите) – ‘кротка, смирена, покорна’; рус. *кроткий, смирный, тихий, покорный и т.п. как ангел* (Леб., Ог.).

С модула *кротък* често като сравнителни думи се използват деминутиви, които назовават малките на съответните животни – често домашни животни. Кротостта се асоциира и с безпомощността и липсата на физическа възможност за противопоставяне: Екв. УС: *кротък като гълъбче* (ВК) – *кроткий как голубь/голубка* (Ог., Леб.); Безекв. УС: бълг. (БНК) *кротък като паленце, кротък като котенце*; рус. *кроткий как овца/овечка* (Леб., Ог.); *смирный, незлобливый, покорный как теленок* (Ог.). А също така и с размера – като сравнителни думи са и дребни животни и насекоми: бълг. *кротък (добър, безобиден) като божя кравичка* (ВК), *кротък като буболечка* (ВК), *кротък (добър, тих) като муха (мушица)* (ВК).

Невинност. Част от сравнителните думи в УС с модул *невинен* съвпадат с тези в УС с модули *кротък*. Като сравнителни думи се използват образите на ангела, агънцето и гълъба. Невинността се свързва и с младостта, чистотата и липсата на възможност за прегрешение – децата и новородените. Използват се прозрачни материали – *сълза, роса, кристал, стъкло*.

Свобода. В еталон за свободата се превръщат птиците и вятърът, и дивите зверове. А също така образи, свързани с безгрижието и липсата на социални ограничения – *деца, самодиви*.

- **Социално-комуникативни свойства:**

Срамежливост. Срамежливостта се свързва с младостта, липсата на зрялост (*свенлив като малко момче*) и неопитността (*свенлив като чирак*). По-често като сравнителни думи се използват названия на представителки на женския пол, включително и за обозначаване на лица от мъжки пол, при което се долавя елемент на ирония и неодобрение – *срамежлив като момиче, мома, девица*. Срамежливостта се свързва и с представителките на вярата – *срамежлив като манастирска послушница*. Тя се изразява и с глаголни УС с модул – *срамувам се* от типа: *срамувам се като млада булка (в понеделник)* (ВК), *срамувам се като млада булка пред свекър* (ВК), които показват, че тя може да се дължи не само на младостта и неопитността, но и на смяната на социалния статус, средата и начина на живот. В руския език свенливостта се свързва и с чувството на вината: *смуцатъся, робеть как <провинившийся> школьник, <провинившаяся> школьница* (Леб.).

Страхливост. Еталон за страхливостта в двата езика е заекът. Екв. УС: *страхлив (плашлив, боязлив) като (гърмян) заек* (ВК) – *трусливый, пугливый, робкий как заяц* (Леб., Ог.). Това се потвърждава и от ОМ: ‘страхлив човек’ бълг. *заек*, рус. *заяц* (бълг. заек). Страхът също се свързва с младостта и женския пол – *страхлив като жена, дете*, с кротостта, послушанието и с извършването на нередни действия. В глаголните УС с модул *страхувам се* обикновено са посочени не субектите на този страх, а причините за него, това, което ни плаши. Те често съвпадат в българския и руския език. Плашещи се оказват болестите, огънят, зверовете и дяволът.

Ревност. В еталон за ревността се е превърнал класическият шекспиров герой *Отело*, който от ревност удушва своята любима, а отгук и етнонимът – *мавър*: Така като сравнителни думи се използват и етноними и образът на дявола, който често се среща като еталон при различни отрицателни качества в значение – ‘силна степен на проява на признака’.

Пиянство. Пиянството (в УС с модулите *пиян, пия, напивам се*), се асоциира със *свинята* (рус. *свинья*), следван по-честота от *скот* (рус. *скотина*), *бъчва* (рус. *бочка*). Сред представителите на различни професии – *моряк, каруцар, обуцар*. Срещат се и немалко образи, които се различават в двата езика. УС, характеризиращи пиянството, не водят до образуване на образни метафори със същото значение. Очертават се и специфични тематични полета от сравнителни думи като *предметите от дърво* в българския език и сравнителни думи, свързани с *виното*, в руския.

Трезвеността в българския език се свързва със свежестта – *трезв(ен) като (буца) лед, кукуряк и зеленчуци като краставицката*, в частност *киселата краставицка*. Прототипи на трезвеността са и лица, които не трябва или не е прието да пият поради различни причини: възраст (*новородено, младенец*), професия или социален статус (*поп на литургия, полицай, съдия, стара мома*). В руските УС трезвеността също се свързва с възрастта (*трезвый как младенец, выпускник начальной школы*), църквата (*святая ладанка, молодая монашка, папа римский*) и отговорността, типа занятие, което изисква внимание и трезв разсъдък (*наемный убийца; механик, создающий машин*). За еквивалентни УС в българския и руския език могат да се приемат: *трезв(ен) като краставицка* (БГ Жаргон) – *трезвый как огурчик* (Ог.), *трезв(ен) като (буца) лед – трезвый как лед, трезв(ен) като младенец, трезв(ен) като новородено – трезвый как младенец, трезв(ен) като водица* (прев. от рус.) – *трезвый как вода*.

➤ **Глаголни УС:**

Екзистенциална характеристика – живея. Повечето УС с модул *живея* могат да бъдат разделени на 2 групи – ‘живея добре, безгрижно, охолно’ или ‘живея лошо, бедно, в лишения’. Те изразяват различни значения в зависимост от използваната сравнителна дума. Въпреки че в руския език в речниците са регистрирани повече на брой УС с тези модули, можем да отбележим, че между двата езика има висока степен на еквивалентност – съвпадат както моделите на построяване, така и използваните сравнителни думи, което говори за определена близост в светоусещането на народите. Изключение правят някои реалии.

В УС със значение ‘живея добре, в охолство’ се използват различни сравнителни думи, които назовават човека по социален статус *цар, царица, принц, принцеса, пан, барин, барышня, бей, паша*. Исторически контекст откриваме при УС *живея като Симеончо* (ВК) и *жить как при коммунизме* (Леб.), което сякаш маркира идеала за живот по това време, доближавайки го до по-общото *живея като в рай* (БНК) – *жить как в раю* (Леб., Ог.), и го противопоставя на *живея като в ада* (БНК) – *жить как в аду* (Леб, Ог.). Значението ‘живея добре, комфортно’ откриваме и в по-неопределеното: *живея като човек, живея като бял човек* (БНК) – *жить как белый человек, как человек/люди* (Леб.).

Лошият живот се свързва с условията на живот, с липсата на елементарни блага на цивилизацията, маркирани често чрез местата, обитавани от домашните животни – *живея като в кочина* (БНК) – *жить как в свинарнике* (Леб), рус.: *жить как в хлеву* (Леб.), и от дивите зверове – *жить как в лесу* (Леб.), или чрез приравняването на човешкия живот към този на животните: *живея като животни (скот)* (ВК) – *жить как скот, скоты, скотина* (Леб., Ог.); *живея като дивак* (БНК) – *жить как дикарь* (Леб.,Ог.); *живея като звяр* (БНК) – *жить как зверь* (Ог.), *жить как зверь* (Ог.). Образът, който двата народа асоциират с лошия живот, е кучето: *живея като куче* (ВК) – *жить как собака* (Леб., Ог.).

Самотата може да се разглежда като уединение, характерно за религиозните представители – *монах, монахиня, отшелника*, при което се наслагват допълнителни характеристики като скромност, аскетизъм, живот в лишения, но и правилност.

• **Глаголи, които изразяват действие:**

Хранене – ям. За изразяване на значението ‘ям малко’ обикновено като сравнителни думи се използват птици *ям като (колкото) птичка* (ВК) – *естъ, клеватъ как птичка* (Леб.), и други дребни животни, понякога изразени чрез умалителни, а сравнителният предлог *като* е представен като вариант на *колкото*: бълг. *ям като (колкото) врабче* (ВК), *ям като (колкото) коте* (ВК). По-богато представено е значението ‘ям много’. За сравнителни думи са използвани различни едри животни – домашни като *свиня, вол* и *бивол*: *ям като бивол* (ВК), *ям като вол* (ВК), *ям като свиня* (ВК), някои диви животни, хищници – *вълк, мечка*: *ям като вълк* (ВК), *ям като мечка* (ВК), и митични същества, част от фолклора и народните вярвания – *ламя, върколак*: *ям като върколак* (ВК), *ям като ламя* (ВК). По-рядко се използват названия на лица – *ям като гладник* (ВК), обикновено характеризирани по социален – *ям като попов син* (ВК), или етнически принцип – *ям като хърватин* (ВК). За сравнителна дума се използват и причастия – *ям като продънен, ям като провален* (ВК), *ям като разпран* (БГ Жаргон). В този случай сравнителният предлог не е представен като вариант, защото изразява и начин на ядене, а именно ‘лакомо’, ‘ненаситно’. Екв. УС: *ям като вълк* (ВК) – *глотатъ, естъ (прожжерливый) как волк* (БСРНС).

Крайната степен на действието, значението ‘наяждам се много, до насита’ в българския език е представено в диалектните УС *наяждам се като попско дете на задушница* (ВК), *наяждам се като сираче на служба* (ВК), *наяждам се като сираче на сватба* (ВК), *наяждам се като сирота на помен* (ВК), *наяждам се (надумкам се) като тъпан* (ВК).

Работа – работя. Най-често като сравнителни думи се използват названия на впрегатни животни, използвани в селскостопанската дейност както на българина, така и на руснака – *вол, кон*, като в тези УС прозира пренебрежително отношение към труда, като тип експлоатация. Използват се също така и насекоми, известни със своята активна дейност в природата – *мравка, пчела*, при което УС имат положителна конотация. Трудът може да бъде не само тежък, но и недоброволен, което е отразено в УС със сравнителни думи, назоваващи човека по етнос или социален статус – *негър, каторжник*. Използва се и образът на дявола: *трудя се като грешен (черен) дявол* (ВК) – *работатъ как черт* (Леб., Ог.).

- **Глаголи, които изразяват състояние:**

Лежа. Пълната загуба на сили и възможност за движение се асоциира със смъртта и характеризира неживото в двата езика – използва се образа на мъртвеца. Сред безеквивалентните УС в българския език срещаме образа на лица с определени временни физически затруднения – болния и бременната жена (*лехуса*), а в руския – различни артефакти, като отново особено активно се оказва дървото (*пень, бревно, чурбан*). В значение ‘лежа спокойно, продължително, без да бързам’ като сравнителни думи се използват лица, които са характеризирани по социален статус, а именно – значимите в миналото фигури на *бея* и *чорбаджията* в българския език, и *барин* – в руския. Сравнителните думи от типа *заклан, убит, мъртъв* показват, че сънят често се приравнява към смъртта. Състоянието на крайна преумора се асоциира с образа на коня, еталон за усилен физическа дейност.

Спя. Сънят също често се приравнява към смъртта: Екв. УС: *спя като заклан* (ВК) – *спать как зарезанный* (Леб., Ог.), *спя като мъртъв* (ВК) – *спать как мертвый* (Леб., Ог.), *спя като убит* (БНК) – *спать как убитый* (Леб., Ог.). В значение на непробудност се използват и различни артефакти – често дърво и предмети от дърво: *спя като пън* (ВК), *спя като кютюк* (ВК), *спя като тъпан* (ВК). Роля играе характеристиката неподвижност, присъща и за модул *лежа*, поради което забелязваме припокриване на сравнителните думи.

Спокойният сън се свързва с младостта, кротостта, невинността, а в руския език – и с липсата на грехове и небесното покровителство. Използват се и образи на животни, в руския език – диви животни, гризачи, докато в българския – агнето. Безметежността се асоциира и със собственото, защитеното пространство, което може да бъде факултативно представено под формата на обстоятелствено пояснение за място – *спать как суслик <в норе/норке>* (Леб., Ог.). В противоположното значение – ‘спя много леко’ се използва образът на заека като еталон за страхливостта: *спя като заек* (ВК).

Речева дейност – говоря. УС с модул *говоря* могат да изразяват различни значения в зависимост от използваната сравнителна дума. Сред сравнителните думи се срещат както неодушевени предмети – артефакти, така и одушевени – лица, характеризирани по различни параметри (пол, възраст, професия), и дори животни.

Когато като сравнителна дума се използва артефакт, обикновено УС е със значение ‘говоря много’, като между УС има различни нюанси в значението като скорост (‘говоря много и бързо’), характеристика на казаното (‘говоря глупости’) и въздействието върху слушателя (предизвикване на досада) – *латерна, кречетало, картечница, мелница*.

УС със сравнителна дума – лице могат да бъдат обединени от значението ‘говоря много умно, смислено’ и се използват за деца: бълг. *говоря (приказвам и под.) като стара свекърва* (ВК), *говоря (приказвам и под.) като дърт* (ВК). Наблюдаваме диференцирането на разговорите по полов признак.

В двата езика в речниците се наблюдава относително богат ред от УС, които характеризират комуникативния акт от различни гледни точки, но в повечето случаи всеки един от езиците акцентира върху други характеристики на говоренето, при което се използват различни образи, между УС има ниска степен на еквивалентност.

Мълча. При УС с модул *мълча* се наблюдава относително висока степен на еквивалентност в българския и руския език. Сред използваните в УС образи се срещат животни, като в българския език, за разлика от руския, по-често се използват домашни животни – *риба/рыба*, бълг. *бивол, пуяк, фит (мисирка)*. Когато за сравнителни думи се използват лица (по-характерно за руския език), това са такива, които не бива (*партизан на допросе*) или поради определена причина физически не могат да говорят – бълг. *блъснат (треснат)*, рус. *немой, глухой, воды в рот набрал* и т.н. В руския език са регистрирани повече УС, като голяма част от тях могат да бъдат разглеждани като варианти. Мълчанието се свързва с някои материали като дървото (*пън/пень, дъб*), а в руския език – и с камъка (*камень, каменный*), а също така и с неживото (*сфинкс/сфинкс, гроб/могила; турско гробище; убитый*, при което образът на сфинкса добавя елемент на загадъчност, а

гроба – усещане за вечност). Същият кръг от сравнителни думи наблюдаваме и при разгледани по-горе УС с модули, които включват семата ‘неподвижност’ – *лежа* и *спя*.

Характеристика на погледа – гледам. УС с модул *гледам* имат различни значения и често служат за изразяване на чувства и настроения като враждебност и омраза, обич, възхищение, учудване, желание или на празен безизразен поглед и др. Враждебният, изпълнен с омраза поглед в българския език се възприема като характерен за животни като петлите, котките и техните вечни врагове – кучетата. В руския език е използвана друга двойка животни – *удава* и *кролик*, а също така и различни диви животни, хищници – *зверь*, *змея*, *волк*, и нощни птици, които се възприемат като загадъчни и плашещи и са свързани с народните суеверия – *филин*, *сыч*. Появява се и презрение, при което сравнителните думи са животни или предмети, смятани за дребни, незначителни (*вошь*, *вещь*). В българския език се наблюдава богат синонимичен ред УС със значение ‘гледам много тъпо’. В руския език е регистрирано само едно УС с това значение – *смотреть, глядеть, уставиться как баран (на новые врата/на воду)* (Леб., Ог.). И в двата езика като сравнителни думи се използват различни домашни животни, свързани с бита и поминъка в миналото (*вол, теле, крава, пуйка, бивол, овца/баран*), като често УС е допълнено от пряко допълнение – обект или обстоятелство за място, които са непознати за съответното животно. Случаите, когато сравнителната дума съвпада, а УС се различават по разпространяващия елемент, можем да разглеждаме като още едно потвърждение за еталонността на образа за съответното качество, а УС да приемем за варианти. Срещаме и образа на лице, назовано по местожителство (*шоп*), като изразът обиграва стереотипа – ‘шопите са прости’.

Уплашеният поглед в двата езика се свързва с образа на заека, като еталон за страхливост, допълнен в българския език от плъха и експресивната картина – животно + всеящ страх артефакт – *гледам като свиня секира* (ВК). Като сравнителни думи се използват определения, които експлицитно съответното състояние (*подплашен, втрещен, изтърван*). Особено плашеща се оказва смъртта и фигурата на мъртвеца, призрака в руския език.

Погледът, изпълнен с огромно желание и очакване, се свързва с образа на котката, а желанието – с храна (*суджук, джигер*, рус. *сало*) или потенциална такава (*птиче*). В разгледаните речници в българския език са регистрирани повече УС с модул *гледам*, отколкото в руския език. Наблюдава се ниска степен на еквивалентност.

Глаголи за движение – вървя, ходя. В речниците е представена богатата палитра от УС с модул – глаголите за движение *вървя, ходя*, които характеризират начина на извършване на движението от гледна точка на скорост, цел, трудност и др. Бавното движение се свързва с образа на *костенурката, буболечката и мравката* в българския език. Значението е представено и в УС с модул – *влача се (мъкна се, точа се)*. Като сравнителни думи се използват предимно животни, при което причината за скоростта до голяма степен се оказва представеното чрез прилагателното състояние – бълг. *влача се като пребито куче (псе)* (ВК), *влача се като пребит* (ВК), *влача се (мъкна се) като пребита змия* (ВК), *влача се (точим се) като свински черва* (ВК), *влача се като народна песен (Фразите)*, рус. *плестись, тащиться, идти и т.п. как черепаха* (Ог., Леб.), *ползти, плестись, тащиться как улига* (Ог, Леб.), *ползти медленно как гусеница* (РНК) Друга

релевантна характеристика се оказва дължината – влачи се нещо по-дълго (*змия, черва, рус. гусеница*).

За реализацията на значение ‘тежко, трудно движение, съпътствано от спъвания’ в българския език като сравнителни думи се използват животни, поставени в нетипични обстоятелства или възпрепятствани от друга причина – физически недъг (*спънат, кьорав, сляп*). Екв. УС: *Вървя (ходя) като спънат кон* (ВК) – *топтать как конь, лошадь, жеребец* (Ог.), *ходя като коза на лед* (ВК) – *ходить, двигаться как корова на льду* (Леб, Ог.), *вървя (ходя) като пиян* (ВК) – *бродить, ходить, слоняться, двигаться как пьяный* (Леб., Ог.), *как хмельной* (Леб., Ог.). Водеща характеристика е размерът (*мечка/медведь*, бълг. *танк*, рус. *слон*) и свързаната с това непохватност, неспособност за ловко маневриране. Котката е еталон за гъвкавост, лекота и грациозност: *вървя (стъпвам) като котка* (ВК) – *красться, ходить, ступать как кот, кошка* (Леб., Ог.) – ‘Вървя много тихо’.

В значение ‘ходя, обикалям, лугам се безцелно’ се използват образът на кучето (*ходя (скитам) като куче без сабия* (ВК), *ходя като глуха кучка* (ВК) – *ходить, бродить как бездомный пес/бездомная собака* (Леб.); *ходя като недобито псе, недобита кучка*), прилагателни, обозначаващи определени състояния (*безумный, неприкаянный*), артефакти с механизми, намиращи се в непрекъснато движение (*маятник, челнок*). С безцелното обикаляне, особено в тъмните часове на денонощието, се свързват и различни мистични същества (бълг. *вампир, таласъм*, рус. *привидение, домовой*) и сомнамбулът.

Бавното, плавно пристъпване, с важен вид е по-богато представено в руския език, свързва се с дължината на крайниците, които затрудняват движението, като сравнителни думи се използват предимно птици – *гусь, журавль, лебедь, пава, айст, цапля*. Еквивалентни са УС със сравнителна дума *кокили*.

Със значението ‘следвам някого неотлъчно’ като сравнителни думи се използват съществителни – сянката и опашката в двата езика, а в руския – иглата и кучето като символ на верността, и причастия, които посочват определен тип връзка – *привязанный, пришитый*. УС с модул *ходя* могат и да отразяват психологическо състояние, настроение или поведение – недоволство, надменност, разсеяност, тревожност: *ходя като сваха без дарове* (ВК) – ‘ходя недоволен, сърдит, намръщен’; *ходя като недарена сваха* (ФРБЕ); *ходя като селски калпазанин* (ФРБЕ) – ‘държа се надменно, надуто, горделиво’ и др.

В УС с модул – глаголите за движение (*вървя, ходя*) изразяват различни значения, в зависимост от избраната сравнителна дума. Внимание се обръща на това, което представлява отклонение от нормата, от обичайното, а именно – на бавното, тромавото, вялото ходене. Обикновено се сравнява с животни, голяма част от които са домашни. Често срещани са и птиците. Често в структурата присъства и допълнителен елемент – прилагателно или причастие или са изразени определени нетипични обстоятелства, с които може да бъде обяснена походката. В езиците се срещат малко еквивалентни УС, като всеки един от тях обръща особено внимание на определени значения.

Статично положение – стоя (седя). Не се наблюдава съществена разлика в значението на УС с модули *седя* и *стоя*. В българския език срещаме повече УС с модул *стоя*, отколкото в руския. Активен модел е: *глагол – стоя (седя) + сравнителен предлог*

като + състояние (обикновено изразено чрез минало страдателно причастие или прилагателно) Екв. УС: *стоя (заставам/застана) като вкопан* (ВК) – *остановиться, встать, стоять как вкопанный (в землю)* (Леб., Ог.), *остановиться, встать, стоять как врытый (в землю)* (Леб., Ог.). Друг продуктивен модел е: **глагол *стоя (седя) + сравнителен предлог като + сравнителна дума – артефакт***. В българския език това често е дърво или предмет от дърво:: *стоя (седя) като пън* (ВК) – *стоять, сидеть как пень* (Леб., Ог.), *стоя (седя) като дърво* (ВК) – *стоять как чурбан* (Леб., Ог.) (прев. цепеница); бълг. *стоя (седя) като дъб* (ВК), *стоя (седя, оставам/остана) като дръвник* (ВК)

В руския език в качеството на сравнителни думи по-често се срещат артефакти от камък и други материали, част от градската среда, продукт на културата и религиозните вярвания: *седя като истукан* (ВК) – *стоять, сидеть как истукан* (Ог., Леб.), *стоя като сфинкс* (БНК) – *неподвижный, неподвижно стоять, сидеть как сфинкс* (Леб.), *стоя като статуя* (БНК) – *стоять, замереть как статуя* (Ог., Леб.), *стоя като стълб* (БНК) – *стоять, замереть как столб* (Ог., Леб.) и др. Преобладават неживите предмети – *мумия, камък, монумент, идол*. По-рядко за сравнителни думи се използват животни (*кон, крава, говедо*): бълг. *стоя като кон на празни ясни* (ВК) - ‘стоя в напразно очакване, без да върша нещо, без да зная какво да направя’, *стоя (седя) като говедо* (ВК) – ‘стоя без да зная какво да кажа или направя’, *стоя като крава на слива* (ВК) – ‘стоя, без да разбирам нещо’.

Като сравнителни думи се използват и названия на лица – обикновено по професия. Част от тях представляват лица с по-висок чин (*владика, кум*), който се радват на особена почит и уважение. Използването на названия на лица от духовенството като сравнителни думи показва особената им значимост в обществото.

- **Глаголи, които изразяват емоции:**

Омраза. Повечето регистрирани в речника на В. Кювлиева-Мишайкова УС с модул *обичам*, са употребени иронично в противоположното значение – ‘изобщо не обичам, много мразя’. В използваните руски речници срещаме само едно УС със същото значение, също в иронична употреба, и отсъстват УС, където чувството е назовано пряко. Екв. УС: *обичам като куче тояга* (ВК) – *любить как собака палку* (Ог., Леб.); Безекв. УС: бълг. *обичаме се като котка и мишка* (ВК), *обичам като дете тояга* (ВК), *обичам като ланския сняг* (ВК), *обичам като леца по Великден* (ВК), *обичам като сол в очите* (ВК).

Изключение представлява *обичам като шарено яйце по Великден* (ВК), където глаголт (*обичам*) съвпада с изразяваното от УС значение ‘много обичам’. УС с модул *мразя* е представено само с един пример – *мразя като чумата* (ВК), където като сравнителна дума се използва название на болест.

Обич. В речника на УС на В. Кювлиева-Мишайкова отсъстват УС с модул *обичам* в значение ‘обичам много’, с изключение на вече споменатото *обичам като шарено яйце по Великден* (ВК). В руския език срещаме повече примери за УС с глагола *любить* в значение ‘обичам много’. Особено продуктивен и регистриран в речниците е моделът: **глагол *любить + сравнителен предлог как + название на член на семейството*** (обикновено подсилено от прилагателното *роден* – рус. *родного/родную...*): *любить, уважать как родного отца* (Леб., Ог.), *любить как родную мать* (Леб.), *любить как родного* (Леб.), *любить как родного сына* (Леб.), *любить как родного брата* (Леб.), *любить как родно*

дочь (Леб.), *любить как родную сестру* (Леб.). Най-висшата степен на обич се оказва обичта към семейството, роднинските взаимоотношения, родната кръв и то най-близкия роднински кръг – *баща, майка, братя, сестри, деца*.

Чувствам се. Друг глагол за изразяване на емоции е *чувствам се* (рус. *чувствовать себя*), но за разлика от *обичам* и *мразя* при него типът емоция не се изразява експлицитно, а се извежда от цялостното значение на УС, което е в пряка зависимост от избраната сравнителна дума. В руския език в речниците е регистриран значително по-широк кръг от УС, които изразяват повече значения.

Както значението ‘чувствам се добре’, така и ‘чувствам се зле’ в речниците обикновено е съпроводено не със сравнителна дума, обозначаваща субект на това чувство, от типа *чувствам се като парцал* (ВК), а с обстоятелствено пояснение за място, което описва определени обстоятелства, причина за това състояние (чувствам се като къде), при което значението зависи именно от избора на място или условия. Усещането за безопасност в руския език е свързано с небесното покровителство или със защитна стена – *чувствовать себя как у Христа за пазухой* (Леб., Ог.), *чувствовать себя как за каменной стеной* (Леб., Ог.). Комфортно пространство е собственият дом, това, което ти принадлежи и е познато и относително защитено, за разлика от некомфортното и непознато, където биха могли да дебнат всякакви опасности – като например гората. А нервността и усещането за опасност се свързват с различни обстоятелства като досег с всяващи страх артефакти, които биха могли да навредят физически – *пирони, горещи въглища, буре с барут, тръни* и др., с отнемането на свободата (*затвор*) или с предстоящи важни събития (*изпит*), които въздействат психологически. В българския език и двете значения (‘чувствам се добре, комфортно / зле, некомфортно, нервен’) се свързват с образа на *рибата*, като разликата е в наличието или отсъствието на вода като необходимо условие за живот.

Надувам се. С модула *надувам се* като сравнителни думи се срещат представители на животинския свят, като има висока степен на еквивалентност в българския и руския език. Голяма част от използваните образи са на птици – *петел, паун, пуяк, пате*. В българския език срещаме повече примери, като голяма част от тях са диалектни. Особено ярко е представен образът на въшката. Често УС са разпространени чрез определения или обстоятелствено пояснение за място. Сравнителни думи – лица, характеризирани по социален статус и професия, откриваме към модул *перча се*: *перча се като селски поп* (ВК), *перча се като селски чорбаджия* (ВК), примерите показват отрицателното отношение към посочените образи.

Когато сравнителната дума не е животно, обикновено глаголят е в прякото значение: ‘увеличавам размера, числеността си; разраствам се, раздувам се’ (РБЕ) – *надувам се като ибрик* (ВК), *надувам се като мех* (ВК), *надувам като се гайда* (ВК); рус. *надуваться как пузырь* (Ог.).

Глава 4. Изследване на устойчивите сравнения според сравнителната дума

Етноси. Сравнително малка част от УС със сравнителна дума – етноним са регистрирани в разгледаните речници. В речника на В. Кювлиева-Мишайкова най-

детайлно са представени турският и ромският етнос. Голяма част от етносите не са станали обект на особено засилен интерес и многочислени сравнения нито в българския, нито и в руския език. Така гърците са определени като хитри и лукави, евреите като хитри и пресметливи. Циганите са представени предимно чрез техните недостатъци и противообществено поведение – с модулите *крада, лъжа, пуша, викам*, но и като свободолюбиви, велели, музикални. Негативните конотации в УС със сравнителна дума *турчин* са свързани с историята турското робство. Използваните модули често говорят по-скоро за универсални стереотипи за етносите. В речниците са регистрирани УС с название на етнос, които характеризират цвета на кожата на съответните етноси: *черен като циганин* (ВК) – *черный как цыган* (Ог.), *черен като арабин* (ВК) – *черный как араб* (Ог.), *загорелый, смуглый как араб* (Леб.); рус. *черный как эфиоп* (Ог.), *загорелый как эфиоп* (Леб.); *черен като арапин* (ВК) – *черный как арап* (Ог.), *черный, загорелый как арап* (Леб.).

По това можем да съдим, че те са (или са били) смятани за най-неутрални и в определен смисъл не враждебни към чуждата култура. В УС със сравнителна дума етноним намират отражение определени стереотипи, понякога по-обща сред различни народи, друг път етноспецифични, повлияни от фактори, които се коренят както в миналото, така и в настоящето. Но дори те понякога претърпяват промени, които могат да бъдат проследени на базата на езиков материал, какъвто представляват устойчивите сравнения.

Куче. Кучето, припознавано като най-добрия приятел на човека, се намира в най-близкото му обкръжение и става обект на многобройни сравнения. На кучето се приписват разнообразни характеристики, включително и диаметрално противоположни. Част от качествата, приписвани на кучето, имат устойчив характер, а други са потенциално възможни. Образът на кучето, който ни рисуват УС, се оказва противоречив. То е едновременно вярно и дружелюбно, но и зло, хубаво и грозно, силно е, но се страхува и трепери. В разглежданите УС сякаш доминира негативното, обрисувайки един тежък живот, изпълнен с премеждия, белязан от често несправедливото отношение на човека (*гоня, изхвърлям, пребивам, убивам* и др.), който забелязва положителните му страни, но и се отнася към него с известно опасение и пренебрежение.

Лъв и орел. Наблюдава се значително припокриване сред основните характеристики на образите на лъва и орела в двата езика. И двете животни биват обрисувани като горди, силни, храбри, ценят свободата (*свободен / волен*), съответно проблем се оказва отнемането ѝ – затварянето им в клетка. Силата им е свързана с готовността им за борба, изразена чрез глаголите: *боря се, бия се, сражавам се, нападам, хвърлям се*, и за защита – *защитавам*. Това са все качества необходими на един лидер и държавен глава. Част от УС със сравнителните думи *лъв* и *орел* към еднакъв модул могат да бъдат разглеждани като синонимични: *горд като лъв – гордый как лев / горд като орел – гордый как орел; силен като лъв – сильный как лев / силен като орел – сильный как орел; хвърлям се като лъв – бросаться как лев / хвърлям се като орел – бросаться как орел; нападам като лъв – нападать как лев / нападам като орел – нападать как орел.*

Подобни характеристики откриваме и сред образните сравнения: ‘силен и храбър човек’ бълг. *лъв*, рус. *лев* (бълг. *лъв*) (Легурска, Панчев 2014: 20); ‘красив, мъжествен и силен човек’ бълг. *орел*, рус. *орел* (бълг. *орел*) (Легурска, Панчев 2014: 10). Сред

ексцерпирания в двата национални корпуса материал повече УС с модули прилагателни в съответния език се откриват именно към образа, който е изобразен на герба на страната. Образът може да се окаже по-детайлизиран в представите, а отгук и в езика на съответния народ (лъвът в българския и орелът в руския език).

➤ **Изводи:**

Съпоставката на разгледаните от нас УС ни позволява да направим изводи относно възможностите за изследване, но и трудностите, с които се сблъскват изследователите на подобен тип единици, а също така и някои по-конкретни изводи, базирани на езиковия материал.

При изследването на УС както в рамките на един език, така и в съпоставителен план, може да се насочим в различни посоки в зависимост от целта на изследването: могат да се изследват определени признаци, образи, различни групи от УС, обединени на семантичен принцип (като *цветове*, *етноси* и др.), или да се изследва явлението като цяло с цел установяване на по-пълна езикова картина.

Изучаването на УС допринася както за по-детайлното разкриване на определени образи (използвани в УС като сравнителни думи), така и за осмислянето на същността на определени качества, онагледяването им, което да покаже общото и разликата във възприятието между народите.

Различното разбиране за структурата и същността на УС, границите им и въпроси като вариативността намира отражение в речниците. В този случай се налага унифициране на структурата.

Освен изследването на вече утвърдени и регистрирани в речниците УС, характеризиращи се с устойчивост и възпроизводимост (различна за различните УС), може да се проследи възникването и функционирането на други сравнения, които срещаме в текстове. В повечето случаи те принадлежат към същите подкласове, както и регистрираните вече УС: височината най-често се свързва с дръвчета, при което се използват различни дървесни видове, глупостта – с различни животни, обли по форма (тъпи) предмети, обувки и др.

Видимите характеристики, които се отнасят за външния вид са сравнително по-универсални, смятат се за типични (като цвета на кожата при етносите, използването на цветя и плодове за обозначаване на цвят), което понякога води до отбелязването им в речниците с по-голяма честота. Но понякога това води до избягване на регистрирането им поради прекалената им очевидност и липсата на семантично преосмисляне на всички компоненти.

Сравнителните думи често съвпадат и с прототипите на съответните качества (особено при цветовете). Те понякога се оказват отбелязани и в речниковите статии: в (подчертаните лексеми са прототипи за цвета и се срещат като сравнителни думи в УС): (РБЕ) *Бял* – Който има цвят на сняг, мляко и др.

При адекватните УС често върху избора на сравнителна дума влияе и многозначността на прилагателното име, представено като модул. Така при модул *тъп* (в значение ‘несхватлив, глупав, нечувствителен’, РБЕ) се използват предмети с обла форма – различни обувки, артефакти от дърво и др. При *избухлив* (‘склонен към прояви на раздразнение, който бързо, лесно избухва; несдържан, сприхав’, РБЕ) – вещества и обекти, които се възпламеняват и взривяват (*барут*, *кибрит*) или изригват (*вулкан*). При *лют* (в

значение ‘сприхав, гневлив, избухлив, буен’, РБЕ) – храни и напитки, които се характеризират с лют (‘остър, парлив вкус, мирис; лютив’) вкус – *чушка и ракия*.

Оценъчните характеристики за външния вид на човека *красота/грозота* са не само естетични, но и етични категории. Влияние оказват вторичните значения на прилагателните – красивото често е добро, извисено, свързано с божественото, докато грозното по-често е свързано с лошото и негативното.

При антонимичните двойки прилагателни (представени в модулите на УС) се забелязва асиметричност – откриваме повече примери с прилагателното *зъл*, отколкото с *кротък* (и много малко с *добър*). Така например откриваме голям брой примери (включително и в речниците) с модул *глупав*, докато УС с модул *хитър* са значително по-малко, повечето от тях са по-рядко употребими. Често по-богато и ярко представено в езика е именно отрицателното, което е отбелязано от редица изследователи на УС. В този смисъл езикът действа като съдник и морален коректив, като отразява възгледите на езиковия колектив за добро и зло, правилно и грешно. Забелязват се и някои изключения, като например УС с модул – *красив/грозен*. А определени образи получават както с положителни, така и с отрицателни характеристики – *куче, дявол*. Тема табу остава и омразата, която е изразена чрез УС с противоположния модул – *обичам като куче тояга*, представен с повече примери в българския език. Но те могат да се разглеждат по-скоро като изключение.

Като сравнителни думи по-често се срещат естествени природни материали (*дърво, камък*) и природни обекти, отколкото продукти на цивилизацията – артефакти, обекти от обкръжаващата среда – сгради и др.

Рядко се срещат прецедентни имена – предимно имена на литературни герои и библеизми. Те изискват по-висока степен на компетентност, поради което с времето излизат от активна употреба. Затова пък ярки в съзнанието на българския народ са някои други образи, свързани с религията, като (*селския*) *поп, поповият син, попадийката*, както и други социални роли – *госпожицата*, в руския език – *базарная баба, барышня* и др. В УС е фиксирано стереотипното им поведение.

По-рядко, предимно в корпусен материал, се срещат прецедентни имена – названия на реални личности и някои по-съвременни професии (*борец, гимнастичка, киноактриса, манекенка*). Те пораждаат възникването на нови сравнения, които обаче рядко преодоляват проверката на времето и не намират място в речниците.

Когато в УС като сравнителни думи се използват реалии, обикновено те са безеквивалентни в другия език. Изключение правят някои по-популярни реалии, характерни за общественно-политическия строй на различни страни в миналото или настоящето (*цар/царица, крал/кralица*). Част от тези реалии са остарели и се използват само в иронична употреба, което придава допълнителен негативен оттенък.

В групата на лицата релевантни характеристики са възрастта, полът и етносьт, които маркират битуващите в различните общества стереотипи към съответните групи хора. Особено застъпен е джендърния стереотип, според който жената се разглежда като по-глупаво, бърливо същество, което говори пълни глупости или не знае кога да замълчи, често е страхливо, а нейна добродетел е срамежливостта, тълкувана като скромност и послушание. Положително оценен е предимно външният вид – стройността, красотата, а отклонението от този стереотип бива заклеено. Неслучайно повече УС в женски род

откриваме именно с модул – *грозна* (прилагателното име е в женски род, използва се за характеристика на лица от женски пол).

В използваните в хода на изследването речници в българския език са регистрирани повече алогични УС, при които значението на УС е противоположно на значението модула, отколкото в руския. Примери за това има както сред УС за цвят (*бял като циганин, кюмюрджия*), за интелект (*хитър като бременна хлебарка, умен като гъска*), красота (*хубав като прасе в помия, хубав наглед като тиква на плет*), така и сред глаголните (*обичам като куче тояга*). Често това е във връзка с табуиране на тема. Подобни случаи в руските речници са много слабо отразени – *любить как собака палку* (Ог., Леб.). И по-разговорни изрази като *умный как утка, веник, бревно, валенок* (Словарь разговорных выражений). В повечето случаи, отбелязани като иронична употреба в руския език, значението на модула не е антонимично на значението в УС.

Мотивацията при голяма част от регистрираните в речниците адекватни УС е изключително ясна и отразява определени наблюдения, асоциации и нагласи. Например при УС с модул цвят често се срещат плодове, зеленчуци, цветя, полускъпоценни камъни и други обекти от заобикалящия свят, които се открояват с много ярък и наситен цвят. Но именно при цветовете се наблюдават и някои колебания, при които една и съща сравнителна дума се среща в съчетание с различни цветове. В българския език откриваме дори примери, където цветът в модула се различава от типичната представа за цвят на образа (*жълт като краставица, жълт като керемида във вода, пожълтял като диня*).

УС с модули като *хитър, бърз* до определена степен експлицитно отразяват опасенията на колектива (*хитър като лисица, бърз като мълния, стрела, куришум*), което особено ясно проличава при нерегистрираните в речниците единици (*хитър като невестулка и др.*). Освен на обектите от най-близкото си обкръжение, обект на особен интерес става по-малко познатото и плашещото, и това намира отражение в езика.

Въз основа на прегледания материал бихме могли да се опитаме да формулираме някои допълнителни критерии за устойчивост, използвани в изследването като показателни за степента на закрепеност в съзнанието на езиковия колектив:

1. Присъствие на УС специализираните речници – речници на устойчивите сравнения, фразеологични речници, част от речникова статия в тълковни речници и др.
2. Присъствие на сравнителната дума в повече от едно УС с дадения модул – наличие на вариативност.
3. Наличие на образни метафори със съответното значение.
4. Присъствие на образа и модула в асоциативните речници в един асоциативен ред
5. Честотност в употребата в корпусите
6. Ясно и недвусмислено значение. Липса на относителност на характеристиката (вж. *мальк, голям, висок, нисък*).
7. Липса на алогични образи – те по-рядко биват припознавани като устойчиви и лексикографирани.

8. Липса на прецедентни имена – особено на реални личности, които рядко предизвикват еднакви асоциации и остават достатъчно дълго в съзнанието на хората. Липса на твърде съвременни реалии, професии.

За да определим едно сравнение като устойчиво, не е задължително то да отговаря на всички тези критерии. Колкото повече от тези критерии покрива дадено УС, толкова по-утвърдено в езиковото съзнание на колектива е то.

➤ **Научни приноси да настоящата дисертация:**

1. Настоящият труд представлява първото детайлно и обхватно съпоставително изследване на категорията устойчиви сравнения в двойката езици български-руски. В този смисъл изследването допълва поредицата изследвания на УС в българския език в съпоставка с други езици.
2. Даденото изследване включва разглеждането на корпусен материал, който отсъства в речниците и се отличава с различна степен на устойчивост, и електронни източници със силно разговорен характер, като по този начин по-пълно демонстрира динамиката в системата на УС и рушенето на клишето както чрез добавяне на нови образи към определени характеристики, така и на признаци към образите. По този начин още по-ярко и отчетливо очертава тематични полета, в които могат да възникнат нови УС със същата семантика.
3. Представят се определени продуктивни модели от типа: *модул висок + сравнителен предлог като + сравнителна дума – название на дърво*, и други, чиито реализации могат да бъдат проследени в бъдеще. Извеждат се и някои ограничения.
4. Разгледани са разнообразни по семантика модули, които характеризират човека, неговите действия и битие от различни гледни точки. Онагледени са възможностите за изследване на определени значими образи.
5. Изведени са и семантични доминанти в езиците. Анализираният материал позволява задълбочаване и разширяване обема на изводите за спецификата на картината на света, отразена в двата родствени езика.
6. Демонстрират се възможностите за използване на други единици, резултати от други изследвания или друг тип информация (образните метафори, асоциативни експерименти, теорията за прототипите, речникови дефиниции и др.), като помощни, допълващи и потвърждаващи степента на еталонизация на съответните образи.

7. Приложен е обогатен с примери от корпусите речник, който би могъл да бъде използван в бъдеще при подобни изследвания.
8. Изведени са характеристики на материала и възникналите в хода на изследването трудности. Посочва се определено решение, като се оставя и поле за размисъл, възможност за предлагане на други решения на възникналите въпроси. Работата би могла да послужи като отправна точка за следващи изследвания, посветени на представената проблематика.
9. Материалът в изследването е разгледан и организиран във вид на еквивалентни двойки, при което се отбелязва и отношение на безеквивалентност. Построените по този начин двойки могат да бъдат използвани за практически цели като чуждоезиковото обучение, превода и други.
10. Направен е опит за формулиране на допълнителни критерии за устойчивост на сравненията, използвани в изследването като показателни за степента на закрепеността им в съзнанието на езиковия колектив.

➤ **Публикации по темата на дисертацията:**

1. **Кръстева, Т.** *Устойчивите сравнения с модул на сравнението цвят в българския и руския език.* – В: Надмощие и приспособяване. Сборник доклади от Международната научна конференция на Факултета по славянски филологии, 24 – 25 април 2017 г. Т. 2. Езиковедски четения, Факултет по славянски филологии, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, София, 2017, ISBN:978-619-7433-08-1, 459-464

http://digilib.nalis.bg/dspviewverb/srv/image_singpdf/6b8ba8dc-dd16-47c0-aa7a-06c3ec568dcd

2. **Кръстева, Т.** *Устойчивите сравнения като обект на лингвокултурологията.* – Български език (64), 2017, 1, ISSN:0005-4283, 87–94.

<https://www.balgarskiezik.eu/1-2017/T-KRASTEVA-87-94-full.pdf>

3. **Кръстева, Т.** *Еталоните за красота и грозота в устойчивите сравнения в българския и руския език.* – В: Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2020). Ваня Мичева, Диана Благоева, Марияна Витанова, Марияна Цибранска, Сия Колковска, Татяна Александрова (отг. ред.), 2, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2020, ISSN:2683-118X (print) ISSN 2683-1198 (online), 195-202.

https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2020/07/PROCEEDINGS_IBLCONF2020_vol2.pdf

4. **Кръстева, Т.** *Поглед към някои глаголни устойчиви сравнения с модулите живея, чувствам се.* – В: Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2021). ТОМ 1, ТОМ 2. Светла Коева, Максим

Стаменов (съставители), 2, София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2021, ISSN:2683-118X, 108-114.

https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2021/06/35_TKrasteva_Sbornik_tom_2.pdf

5. **Кръстева, Т.** *Образът на кучето в устойчивите сравнения в българския език (върху материал от Българския национален корпус)*. – В: Българистични езиковедски четения. Материали от международната конференция по случай 130-годишнината на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, 19–20 ноември 2018 г., София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2019, ISSN:978-619-7433-31-9, 122-126.

<http://digilib.nalis.bg/xmlui/handle/nls/32045>

6. **Легурска, П., Т. Кръстева.** *Каталогизиране на устойчивите сравнения в българския език (върху материал от българския национален корпус)*. – Български език, 66, 2, 2019, ISSN:0005-4283, 107-119.

https://www.balgarskiezik.eu/2-2019/11_Legurska_Krasteva-107-119-full.pdf

7. **Кръстева, Т.** *Устойчивите сравнения в лингвистичен и лингвокултурологичен аспект – кратък обзор*. – В: Библиотека „Международен филологически форум“, 6, Факултет по славянски филологии към Софийски университет „Св. Климент Охридски“, 2019, ISBN:978-619-7433-39-5.

<https://philol-forum.uni-sofia.bg/ustoichivi-sravnenia-lingvistichen-lingvokulturologichen-aspekt/>

8. **Кръстева, Т.** *Пиянството в устойчивите сравнения в българския и руския език*. – Български език, 66, 2, 2019, ISSN:0005-4283, 49-62.

https://www.balgarskiezik.eu/2-2019/6_TEODORA%20KRASTEVA-49-62-full.pdf

9. **Кръстева, Т.** *Образите на лъва и орела в устойчивите сравнения в българския и руския език*. – В: Библиотека "Международен филологически форум", 10, "Факултет по славянски филологии", 2022, ISSN:2535-1354.

<https://philol-forum.uni-sofia.bg/obrazite-na-lava-i-orela/>

Други публикации:

Кръстева, Т. *Особености при превода на публицистика от руски на български език (наблюдения върху превода на сборника „Ден“ на Татяна Толстая)*. – В: Научни трудове, том 53, кн. 1, сб. А, 2015, Филология, ISSN 0861-0029 (print), НРС N 299, изд. Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, 671-682.

https://lib.uni-plovdiv.net/bitstream/handle/123456789/223/NTF_2015_53_1_A_671_682.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Съкращения:

БНК – Български национален корпус

БСРНС – *Большой словарь русских народных сравнений* на В.М. Мокиенко В.М., Т.Г. Никитина (2008)

бълг. – български език

ВК – Речник на В. Кювлиева-Мишайкова към монографията ѝ *Устойчивите сравнения в българския език*

Леб. – *Устойчивые сравнения русского языка. Тематический словарь* на Л. А. Лебедева

Ог. – *Словарь устойчивых сравнений русского языка (синонимно-антонимический)* на В. М. Оголцев

РБЕ – *Речник на българския език* – <<http://ibl.bas.bg/rbe/>>

РНК – Руски национален корпус

рус. – руски език

УС – устойчиво сравнение

ФРБЕ – Ничева и др. 1974-1975: *Фразеологичен речник на българския език*. Том 1-2 К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. София: Издателство на Българската академия на науките, 1974-1975. ФРБЕ

НФРБЕ Анкова-Ничева 1993: Анкова-Ничева, К. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски”, 1993.

➤ Библиография на заглавията, използвани в автореферата

Апресян 1992: Апресян Ю. Д. *Коннотации как част прагматики слова (лексикографически аспект)*. // Русский язык. Проблема грамматической семантики и оценочные факторы в языке. М., Наука, 1992, 45-64.

Апресян 2006: Апресян Ю. Д. *Русская языковая картина мира и системная лексикография* / В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян, Е. Э. Бабаева, О. Ю. Богуславская, Б. Л. Иомдин, Т. В. Крылова, И. Б. Левонтина, А. В. Санников, Е. В. Урысон; Отв. ред Ю. Д. Апресян. – М.: Языки славянских культур, 2006 . 912 с. <<https://ruslang.ru/book/yazykovaya-kartina-mira-i-sistemnaya-leksikografiya>> (05.08.2022)

Барболова 2013: Барболова, З. *Другите народи през погледа на българите според устойчивите словосъчетания в българския език*. – <<https://liternet.bg/publish28/zoia-barbolova/ustojchivi.htm>> (17.09.2018)

Бояджиева 2017: Бояджиева, Н. *Източници на компаратума в устойчивите сравнения в италианския език, характеризирации човека: оценъчни характеристики и емоционални нюанси*. –

В: LiterNet, 02.12.2017, № 12 (217) <<https://litenet.bg/publish31/nedda-boyadzhieva/comparatuma.htm>> (20.06.2019)

Бояджиева 2018а: Бояджиева, Н. *Някои черти от характера на човека, обрисувани в устойчивите сравнения в италианския език.* – В: LiterNet, 12.02.2018, № 2 (219) <<https://litenet.bg/publish31/nedda-boyadzhieva/haraktera-na-choveka.htm>>(29.05.2019)

Витанова 2011а: Витанова М. *Външният вид на българина, отразен в устойчивите сравнения.* – Многообразие в единството. История и съвременност. 2'2011, с. 285 – 290. <<http://tksi.org/SUB/papers/2-2/2-2-40.pdf>>

Воркачов 2001: Воркачов, С. Г. *Лингвокултурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки - 2001 - № 1, 64-72.* <<http://lincon.narod.ru/lingvocult.htm>>

Воркачов 2003: Воркачов, С. Г. *Концепт как «зонтиковый термин»* - В: Язык, сознание, коммуникация. Вып. 24. М., 2003 – С. 5–12. <<http://lincon.narod.ru/umbrella.htm>>

Димитрова 2008: Димитрова, Г. *Тезаурусно моделиране на лингвокултурологичната терминология.* Варна: LiterNet, 2008. <https://litenet.bg/publish22/g_dimitrova/tezauryusy/content.htm> , <<https://www.academia.edu/>>

Кадиева-Захариева 2013: Кадиева-Захариева, С. *Българска лексикология и фразеология. Том 2, Българска фразеология,* София: Академично издателство "Проф. Марин Дринов".

Карталова 2014: Карталова, М. *Актуалност на компаратива в лексикографски регистрираните сравнителни конструкции* (Изследване върху българския и новогръцкия език) – В: Научни трудове, Том 52, Кн.1, Сб.А, Филология,2014, 269 – 275. - <<https://science.slovo.uniplovdiv.net/documents/931150/0/NT2014-A.pdf/a663e26f-ee59-451c-a959-740a80d2d2b8>>

Колесов 2006: Колесов, В.В. *Русская ментальность в языке и тексте.* – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2006. – 624 с.

Кочева 2015: Кочева, А. *Контрастносемантични устойчиви сравнения с анималистичен лексикален компонент в български и словенски език.* – В: Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, 2015, с. 177-184, ISBN 978-954-680-976-6. <<https://www.academia.edu/>>

Кочева 2017: Кочева, А. *Еднакви градуалносемантични устойчиви сравнения с анималистичен лексикален компонент в български и словенски език.* – В: Езикът на науката и науката за езика. Юбилеен сборник в чест на чл.-кор. Мария Попова. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2017, с. 415-423.

Красних 2002: Красних В. В. *Этнопсихоллингвистика и лингвокултурология.* — Курс лекций. — М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. — 284 с. <http://library.lgaki.info:404/2020/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%8B%D1%85_%D0%AD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf>

Кръстева-Тончева 2016: Кръстева-Тончева, Ж. *ЧЕРНО НА БЯЛО. Устойчивите словосъчетания с прилагателно име за цвят в българския и френския език.* София: Университетско изд. „Св. Климент Охридски“.

Легурска 1982: Легурска, П. *Вторичные лексические номинации конкретных имен существительных в русском и болгарском языках.* София, Софийски университет, 1983. 289 с. Дисертация за научната степен „кандидат на филологическите науки“.

Легурска 2015: Легурска, П. *Съпоставителни анализи и национална специфика на лексиката,* София, Издателство „Ето“, 190с.

Легурска, Панчев 2014: Легурска, П., И. Панчев. *Образни метафори (ономасиологичен каталог).* – В: Дзяло, год. II, брой 2. <http://www.abcdar.com/docs/magazine/2/Legurska_Panchev.pdf>.

Малкова 2014: Малкова В. В. *Устойчивые сравнения как средство выявления ассоциативного потенциала русских и немецких слов (рукопись)*, Москва.

Маслова 2001: Маслова, В.А. *Лингвокультурология*. Москва, АСАДЕМА. <<https://uchebnik.biz/book/94-lingvokulturologiya/28-muzhchina-i-zhenshhina-v-obshhestve-kulture-i-yazyke/>>

Стоянова 2017: Стоянова, Р. *Зооморфный код культуры в семантике болгарских и русских образных сравнений*. – В: 45th International Philological Conference "Advances in Social Science, Education and Humanities Research" (ASSEHR). - Вып. 122. - 2017. с. 520-525. <<https://www.atlantis-pess.com/article/25879741.pdf>> (11.04.2022)

Стоянова 2017: Стоянова Е. *Лингвокультурное направление в научных исследованиях болгарских русистов*. – В: Болгарская русистика. Альманах. София, 2017, с. 104-117.

Стоянова 2017b: Стоянова, Р. *Болгарские образные сравнения как отражение зооморфного кода культуры в публицистическом дискурсе в публицистических текстах*. – В: Славянская фразеология в современных СМИ (публицистический дискурс) Коллективная монография. Грайфсвальд. – 167-176. <http://phraseoseminar.slovo-spb.ru/documents/monografija_neu_14_febr.pdf>

Телия 1996: Телия. В. Н. *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996, 288 с.

Толстой 1995: Толстой, Н. И. *Язык и народная культура: Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*. М.: Издательство "Индрик", 1995. 512 с.

Толстой, Толстая 2013: Толстой Н. И., Толстая С. М. *Славянская этнолингвистика: вопросы теории*. М.: Институт славяноведения РАН, 2013. – 240 с. (Материалы ко Второму Всероссийскому совещанию славистов 5–6 ноября 2013 г.)

Уфимцева 2004: Уфимцева Н.В., Черкасова Г.А., Караулов Ю.Н., Тарасов Е.Ф. *Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский*. Москва: Институт Языкознания РАН. <http://it-claim.ru/Projects/ASIS/SAS/SAS_pdf/SAS.pdf>

Филкова 2004: Филкова, П. *Сопоставительная лингвокультурология (проблемы и задачи)* (I). – В: Балканская Русистика. Белград, <https://www.freepapers.ru/7/problemy-i-zadachi-sopostavitelnoj-lingvokulturologii/38112.243380.list1.html>

Холанди 2012: Холанди, Р. *Семантична близост, опозиция и полисемия призоонимните фразеологични единици в английския и българския език*. – В: OPERA SLAVICA, XXII, <https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/125566/2_OperaSlavica_22-2012-2_4.pdf?sequence=1>

Хроленко 2009: Хроленко, А. Т. *Основы лингвокультурологии Учебное пособие*. Москва: Флинта, 2009, 181 с.

Червенкова 2004: Червенкова, И. *Об эквивалентах в сопоставительном исследовании лексики*. – В: Динамика языковых процессов: история и современность. Сборник научных трудов. К 75-летию со дня рождения профессора Пенки Филковой. София, „Херон прес“, 2004, с. 146-152.

Чолакова 2020: Чолакова, К. *Фразеологизми, оформени с начален компонент като*. – Лингвистични и етнолингвистични изследвания. (В памет на акад. Владимир И. Георгиев). София: Изд. на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2020, 234-241.

Янев 2013: Янев, Б. *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език. Изследване и речник*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 368 с.

Bally 1909: Bally Ch. *Traite de stylistique francaise*, vol.1 et 2. Geneve-Paris: Librairie Georg et Librairie C. Klincksiek (1 edition 1951).

Източници на материал:

Анкова-Ничева 1993: Анкова-Ничева, К. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски”, 1993.

БГ Жаргон <<https://www.bgjargon.com/>>

Български национален корпус. <<http://search.dcl.bas.bg/>>

Кювлиева-Мишайкова 1986: Кювлиева-Мишайкова, В. Устойчивите сравнения в българския език. София, Изд. на БАН.

Лебедева 2015: Лебедева, Л. А. Устойчивые сравнения русского языка. Тематический словарь. Москва, Изд. „Флинта“, „Наука“.

Мокиенко, Никитина 2008: Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. *Большой словарь русских народных сравнений*, М.: ОЛМА Медиа Групп.

Ничева и др. 1974-1975: *Фразеологичен речник на българския език*. Том 1-2 К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. София: Издателство на Българската академия на науките, 1974/-1975.

Огольцев 2001: Огольцев, В. М. *Словарь устойчивых сравнений русского языка (синонимо-антонимический)*. Москва.

Речник на българския език. (<http://ibl.bas.bg/rbe/>) – използван е електронният вариант на вече публикувания речник.

Руски национален корпус. <<http://www.ruscorpora.ru/>>

Фразите <<https://frazite.com/>> – на дадения електронен ресурс са представени повече или по-малко познати сравнения

Холанди 2008: Холанди, Р. Устойчиви сравнения. Български, руски, английски, немски, френски. Благоевград, Университетско изд. „Неофит Рилски“, 472 с.